

Universiteit van Wrocław
Erasmus Leerstoel voor Nederlandse Filologie

Martyna Chwedczuk

Volwassen worden van een meisje
in de Nederlandse en in de Poolse literatuur
op basis van *De roos en het zwijn* van Anne Provoost
en *Meisje niemand* van Tomek Tryzna

Eindscriptie
geschreven onder
leiding van
dr. Irena_Barbara Kalla

Wroclaw 2009

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Filologiczny
Katedra Filologii Niderlandzkiej im. Erazma z Rotterdamu

Martyna Chwedczuk

Dojrzewanie kobiety w literaturze polskiej
i niderlandzkiej, na podstawie *Panny Nikt* Tomka Tryzny
i *Róży i Wieprza* Anny Provoost

Praca magisterska
pisana pod kierunkiem
dr Ireny Barbary Kalli

Wrocław 2009

University of Wrocław
Erasmus department of Dutch Philology

Martyna Chwedczuk

Images of a women reaching adolescence
in Polish and Dutch literature – a comparison based on *Miss
Nobody* by Tomek Tryzna
and *The Rose and the Swine* by Anne Provoost

Supervisor:
dr. Irena Barbara Kalla

Wrocław 2009

<u>1. Inleiding</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
1.1. <u>Adolescentieperiode in de psychologie</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
1.2. <u>Auteurs</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
1.3. <u>Over literatuur voor adolescenten - classificatie</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
<u>2. Vergelijkende analyse: <i>Meisje niemand</i> van Tomek Tryzna en <i>De Roos en het Zwijn</i> van Anne Provoost</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.1. <u>Vergelijking ten opzichte van de inhoud</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.1.1. <u>Het spiegelbeeld</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.1.2. <u>Familie en kennissen</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.1.3. <u>Levensomstandigheden</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.1.4. <u>Goed en kwaad</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.1.5. <u>Sprookjeslanden</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.2. <u>Vergelijking ten opzichte van de vorm</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.2.1. <u>Verteller</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.2.2. <u>Opbouw</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.2.3. <u>Tijd van vertellen</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.3. <u>Ontwikkelingsproces</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.3.1. <u>Het verlaten</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.3.2. <u>In de toekomst kijken</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.3.3. <u>Seksualiteit</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.3.4. <u>Droevige keuzen</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
2.3.5. <u>Een kind gaat voorbij</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
<u>3. Receptie</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
3.1. <u>Tomek Tryzna in het Nederlandse taalgebied en in Polen</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
3.2. <u>Anne Provoost in het Poolse taalgebied en in Nederland</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
<u>4. Conclusies</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>
<u>5. Bibliografie</u>	<u>Fout: Bron van verwijzing niet gevonden</u>

1. Inleiding

Toen ik het eerste studiejaar achter de rug had, wou ik iets van de Nederlandse literatuur tijdens de vakantie lezen. Mevrouw Irena Zajączkowska van de neerlandistische bibliotheek gaf me een paar toevallig gekozen boeken. *De roos en het zwijn* van Anne Provoost heb ik al in de trein tijdens de reis naar huis gelezen. Ik heb gedacht dat ik mijn eindscriptie over zulke auteur zou willen schrijven. Ik heb het toen echter niet met de adolescentenliteratuur geassocieerd. Op de achterkant van de omslag las ik dat Anne Provoost met een Poolse schrijfster, Olga Tokarczuk vergeleken wordt en ik vond het interessant dat twee mensen opgevoed in andere culturen op een vergelijkbare manier hun gedachten kunnen uiten.

Meisje niemand kende ik al van kindsbeen af dankzij de verfilming van Andrzej Wajda uit 1996. Tijdens het lezen vond ik dat de geheimzinnigheid me aan de roman van Anne Provoost vaak deed denken. Het is bovendien niet zo gewoon om een boek over volwassen worden tegen te komen met een adolescent als hoofdpersonage, terwijl het verhaal eigenlijk niet voor de adolescenten is bedoeld. Dat was de volgende link tussen de twee auteurs, die ik nog breder wou onderzoeken. Wat maakt een boek tot een adolescentenroman en zijn de criteria in Polen en in Nederland dezelfde? Beide boeken vertellen over de adolescentie op een zeer complexe manier. Ik vond het aantrekkelijk om het thema van gelijkenissen en verschillen in de Poolse en Nederlandse roman proberen te onderzoeken. Betekent volwassen worden hetzelfde in de Nederlandse en in de Poolse moderne literatuur?

Ik had veel geluk dat dr. Barbara Kalla mijn begeleider was. Ik wil haar graag voor alle aanwijzingen en motivering bedanken. Mijn dank wil ik ook aan Liesbeth Kemel betuigen, die me met de moeilijkheden op het taalgebied heeft geholpen.

Het eerste hoofdstuk is theoretisch – ik wil het begrip adolescentie van psychologische kant benaderen. De boeken van Tryzna en van Provoost gingen heel diep in de psychologische ontwikkelingen van de personages. De kenmerken van adolescentie zijn in de verder geanalyseerde romans te vinden en te vergelijken. In dit hoofdstuk maak ik van twee boeken gebruik – *Psychologie van de adolescentie* (2004) van de Jan de Wit, Wim Slot en Marcel van Aken als ook *Brain Sex* (1993) van Anne Moir en David Jessel. Daarna probeer ik de roman van Tryzna en Provoost in de literaire context te plaatsen. Om dat te doen verklaar ik zulke termen als jeugdliteratuur,

adolescentenroman, dubelpublieksboeken of psychologische romans in het Poolse en in het Nederlandse taalgebied. Uiteindelijk is er ook een korte presentatie van het leven en de schrijverschap van de twee auteurs.

Het tweede hoofdstuk neemt in mijn scriptie de belangrijkste plaats in – dat is het onderzoeksgedeelte. Ik probeer de twee romans in verschillende opzichten te analyseren en te vergelijken. Hoofdstuk 2.1 is een vergelijking van inhoudelijke kwesties – de levensomstandigheden, gezinnen of andere personages die op de hoofdpersonages invloed hadden, alsook de opvattingen van deze personages. Verder doe ik een poging om de gelijkenis van de twee boeken aan te tonen maar deze keer ten opzichte van de vorm. Hier wordt de taal van de twee hoofdpersonages vergeleken en de manier waarop de auteurs een bepaalde stemming creëren. Andere elementen van deze vergelijking zijn: verteltijd, setting en presentatie van de gebeurtenissen alsook de opbouw van beide boeken. In het laatste gedeelte van het tweede hoofdstuk analyseer ik het proces van volwassen worden op basis van de kenmerken genoemd in hoofdstuk 1.2.

Het derde hoofdstuk bevat een korte receptie van de twee romans in Nederland en in Polen. In dit hoofdstuk worden de Nederlandstalige vertalingen van Tomek Tryzna gepresenteerd en de Poolstalige vertalingen van Anne Provoost. Ik baseer me vooral op de informatie die ik op het internet heb gevonden. Op basis van toegekende prijzen, recensies en lezeropinions probeer ik vast te stellen hoe populair Tomek Tryzna in Nederland en Anne Provoost in Polen zijn.

Het slotstuk van deze scriptie vormt de conclusie. Alle facetten die in mijn scriptie aan bod kwamen, worden hier samengevat en op basis van de vergelijking van beide boeken worden conclusies getrokken.

1.1. Adolescentieperiode in de psychologie

De twee romans die ik ga onderzoeken vertellen over adolescenten en problemen die de ingewikkelde periode van het volwassen worden kan veroorzaken. Om de moeilijkheden waarmee de hoofdpersonages van de twee boeken moeten vechten beter te kunnen begrijpen, zal ik de kenmerken en het verloop van de adolescentie vanuit de psychologische invalshoek benaderen.

Het proces van volwassen worden begint min of meer wanneer het kind twaalf is, in het geval van jongens is het meestal ongeveer twee jaren later. Het duurt gemiddeld tot een adolescent achttien is, maar de leeftijdsgrenzen liggen niet vast. Het kan verschillen ten opzichte van de omgeving waarin een adolescent wordt opgevoed en de ervaring die hij/zij kan opdoen. Één zekere eigenschap die die tijd betreft is dat er op een redelijk korte termijn een heleboel veranderingen plaatsvindt. Het proces wordt door een groot aantal biologische en lichamelijke ontwikkelingen gekarakteriseerd. Daarbij komen ook de veranderingen in de hersenen, die zich onder invloed van de hormonen voltrekken. De manier waarop de sociale omgeving op de bovengenoemde veranderingen reageert, speelt een belangrijke rol in het proces van volwassen worden. Al deze veranderingen leiden soms tot onzekerheid en schaamte. Een adolescent is enorm gevoelig voor de oordelen van andere mensen.

De hersenen van een jongen en van een meisje zien er al in de prenatale periode anders uit. Voor de adolescentieperiode begint, heeft dit verschil geen grote invloed op het gedrag van een kind. Daarna groeit de hoeveelheid progesteron in het geval van meisjes en testosteron in het geval van jongens zo sterk dat hun houding tegenover elkaar verandert. Het lichaam groeit snel en de secundaire geslachtskenmerken ontwikkelen zich, wat met de belangstelling voor een ander geslacht gepaard gaat. De seksuele ontwikkeling begint. Adolescenten moeten nu leren om het goede van het kwade te onderscheiden. Als alles in de juiste richting evolueert dan zal de adolescent trachten om het goede te doen en het kwaad te vermijden. De beslissingen moeten op morele oordelen gebaseerd zijn, niet op persoonlijke opinies en voorkeuren. Meisjes zijn hier echter meer gericht op het helpen van wie hulp nodig heeft. Ze zijn bovendien ook meer empathisch dan jongens, die zich liever op rechtvaardigheid focussen. Volwassen vrouwen en mannen gedragen zich volgens A. Moir en D. Jessel (1993) echter niet anders. In hun boek *Brainsex* (1993) beschrijven ze hoe de stijgende hoeveelheid hormonen op de hersenen van beide geslachten uitwerkt. Mannen blijven trouw aan ideeën, ze hebben meestal minder problemen om een beslissing te nemen. Vrouwen blijven op andere mensen gefocust, ze zijn invoelend en denken teveel over een heleboel verschillende facetten om snel te kunnen beslissen (Moor, Jessel 1993: 240). Uit het onderzoek beschreven in het boek *Psychologie van de adolescentie* (de Wit, Slot, van Aken, 2004) blijkt dat bij meisjes meer empathie gebaseerd op schuldgevoel gerapporteerd wordt. Dat probleem van beslissingen nemen is het

hoofdthema van de beide romans die in deze scriptie worden besproken. Ook de belangstelling van meisjes voor andere mensen is er heel goed merkbaar.

Een adolescent doet een poging om zelfstandigheid en autonomie te bereiken en daardoor zijn eigen identiteit te ontwikkelen. Om dat te doen moet hij/zij zich van zijn gezin losmaken. Een vaak voorkomend verschijnsel dat ermee gepaard gaat, is het conflict met de ouders, die niet langer een object van bewondering zijn, want een kind gaat nu ook hun fouten zien. Uit een onderzoek in Nederland geplaatst in *Psychologie van de adolescentie* blijkt dat 65% van de ouders de periode van de adolescentie als de allermoeilijkste voor opvoeders beschouwt. Bovendien vinden de ouders van dochters de pubertijd moeilijker dan ouders van zoons. In vergelijking met ouders van jongere kinderen voelen ouders van adolescenten zich meer depressief, minder tevreden met de opvoeding en minder competent in hun ouderlijke rol. Er is sprake van een duidelijke transformatie van de ouder-kindrelatie. De grootste behoefte om zich af te zetten tegen hun ouders hebben de kinderen tussen de leeftijd van dertien en vijftien jaar. Opgroeïende meisjes zijn meestal meer gehecht aan hun ouders. De ouders oefenen tegelijkertijd meer macht uit op hun zoons en zijn meer ondersteunend voor hun dochters. Tijdens de adolescentieperiode wordt de band met de ouder van dezelfde sekse langzaam maar zeker minder hecht. De relatie met broers en zussen is voor een puber belangrijk, want ze leert hen veel over de sociale betrekkingen. Deze relatie is meestal onvrijwillig, gelijkwaardig en vol van conflicten, maar ze blijft ook ondersteunend. Er kunnen twee soorten van relaties binnen het gezin onderscheiden worden: loszandgezinnen en het tegengestelde ervan – kluwengezinnen (*Psychologie van de adolescentie, 2004*). In kluwengezinnen voelen de leden ervan zich teveel betrokken bij het gezin. Zo is de band tussen het hoofdpersonage en de ouders in het boek van Tryzna en van Provoost zeer sterk. Aan het proces van de afzetting wordt er veel aandacht besteed.

Er is veel onderzoek gedaan naar de invloed van het sociale milieu waarin het gezin zich bevindt. Daarbij wordt vaak geconcludeerd dat jongeren uit gezinnen met een lager inkomen en een lager opleidings- en beroepsniveau van de ouders meer problemen veroorzaken en slechtere schoolprestaties hebben. Wat meer is, zulke adolescenten vertonen een minder competent sociaal gedrag. De oorzaak ervan is overbelasting en stress, die gepaard gaan met het leven in een laag milieu – in zulke omstandigheden is het moeilijker voor de ouder om zich op hun kind te richten. Van de sociale omgeving maken ook de vrienden van de adolescent deel uit. Vriendschappen zijn van belang voor

de emotionele, cognitieve en sociale ontwikkeling. Jongeren ontwikkelen het vermogen tot conflictbeheersing. Vriendschappen leren hen ook hun eigen emoties te uiten en te reguleren. Bovendien zijn ze op zichzelf vaak sterke emotionele ervaringen. Soms kunnen ze echter ook negatieve gevolgen hebben en de ontwikkeling remmen. Dat is het geval in de roman van Tomek Tryzna. De mening van de vrienden was vaak belangrijker dan de opinie van een ouder.

Het centrale doel van de adolescentie is het vinden en ontwikkelen van de identiteit van een puber. De identiteit is een combinatie van psychische kenmerken die de persoon tot een individu maken. Een adolescent neigt zich als een unieke, intrinsiek samenhangende en van anderen onderscheidbare persoon te voelen. Aan het begin heeft een puber te maken met het gevoel van onzekerheid over zijn eigen identiteit, over hoe de anderen hem beoordelen en over wat hij/zij in de toekomst zal bereiken. De literatuur en het vermogen om zich met het hoofdpersonage te identificeren is heel bruikbaar bij het vinden van een eigen identiteit, want een adolescent identificeert zich met het hoofdpersonage en ervaart gelijke belevenissen. Het eigen karakter en de reikwijdte van ervaringen speelt in de adolescentie een cruciale rol. Hoe meer een persoon in zijn leven meegemaakt heeft, des te sneller neemt de reikwijdte van het denken toe. Een adolescent ontwikkelt een mogelijkheid tot formeel denken, wat betekent dat hij/zij in staat is alternatieven voor de werkelijkheid te bedenken. Hij ziet dus meer dan alleen de wereld zoals hij is.

1.2. Auteurs

Anne Provoost werd in 1964 in Vlaanderen geboren. Ze studeerde Germaanse Filologie en pedagogie in Leuven. Tijdens haar studie schreef ze verhalen waarmee ze een literaire wedstrijd van *Germania* (de vereniging van de studenten Nederlands, Duits en Engels aan de Katholieke Universiteit Leuven) won en de tweede plaats in een verhalenwedstrijd van Knack Weekend bereikte.

Anne Provoost

Haar eerste roman schreef ze toen ze in de Verenigde Staten woonde. Het boek verscheen in 1990 onder de titel *Mijn tante is een grindewal*. Het raakt het moeilijke thema van seksueel misbruik aan. De schrijfster kreeg er twee prijzen voor: De *Boekenleeuw* en de *Interprovinciale Prijs voor Jeugdliteratuur*. De roman werd in zes talen vertaald, o.a. in het Pools. Vervolgens, in 1994, komt de roman *Vallen* uit, die over een jongen vertelt die met het moeilijke verleden van zijn grootvader geconfronteerd wordt. Deze roman werd al in elf talen vertaald en behalve de *Boekenleeuw* werd Provoost ook met de *Woutertje Pieterse Prijs*, *Zilveren Griffel* en *Gouden Uil* onderscheiden. In 2001 werd deze roman verfilmd. *De roos en het zwijn* (1998) werd door de Nederlandse critici dan weer met de *Boekenleeuw* en de *Gouden Zoen* bekroond. Drie jaar later verschijnt het volgende boek van Provoost – *De Arkvaarders*

(2001). Het is een adaptatie van het Bijbelverhaal over Noach en de zondvloed. De auteur stelt daarin veel moeilijke vragen over het godsbeeld en de positie van vrouwen in de Bijbel. *In de zon kijken* verschijnt in 2007. Deze roman gaat over een klein meisje dat de problemen van volwassenen probeert op te lossen.

Provoost is een van de belangrijkste auteurs van de Nederlandstalige jeugdliteratuur, hoewel de leeftijdsgroep van haar lezers niet zo heterogeen is. Ze raakt in haar boeken heel moeilijke thema's aan, wat haar van andere jeugdboekenauteurs onderscheidt. Ze schrijft over kinderen of adolescenten, maar het taalgebruik en de diepzinnigheid van de karakters in haar boeken veroorzaken dat volwassenen het ook heel graag lezen.

Behalve romans en korte verhalen schrijft Anne Provoost ook reisverslagen en essays. Ze is lid van de wereldwijde auteursvereniging PEN en van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. De schrijfster houdt zich bovendien met ecologie bezig. In 2007 stond ze op de Senaatslijst voor de partij Groen! Ze heeft drie kinderen en woont samen met haar man in Borgerhout, Antwerpen (www 1).

Tomek Tryzna werd in 1948 in Ostroszowice geboren. Vervolgens verhuisde hij naar Swidnica. De actie van zijn boeken speelt zich meestal af in de regio van Neder-Silezië. Hij heeft zijn middelbare opleiding niet afgerond en begon zich in plaats daarvan bezig te houden met een filmcamera, die hij van zijn zus voor zijn zestiende verjaardag had gekregen (www2). Hij schreef veel scenario's, wat zijn levensberoep werd (www 3).

Tomek Tryzna

Tryzna heeft ook een paar films zelf geregisseerd, maar hij werd in de Poolse filmwereld niet erg beroemd. Met zijn amateuristische films heeft hij een paar prijzen gewonnen op verschillende festivals, bijvoorbeeld *Samotność Języka* [De eenzaamheid van de taal] op het International Festival Pol-8 (www 3). Hij heeft in de jaren zeventig twee romans geschreven: *Czas pospiesznej apoteozy* [De tijd van een snelle apotheose] en *Ryba latająca* [De vliegende vis], maar pas met *Meisje niemand* [Panna Nikt] vestigden de lezers en critici de aandacht op hem. Die laatste roman werd in 1988 geschreven, maar pas in 1994 in Polen uitgegeven en in 1996 verfilmd door een Poolse Oscarprijswinnaar, Andrzej Wajda. In 2003 verschijnt de volgende roman – *Ga, heb lief (Idź, kochaj)*, die evenzeer gewaardeerd wordt als *Meisje niemand*. Het gaat over een kleine jongen die zijn gezin beslist te redden van de armoede. De twee boeken van Tryzna werden in verschillende talen vertaald (o.a. naar het Nederlands) en heel graag gelezen door adolescenten en volwassenen. Het was nooit de bedoeling van de auteur om een adolescentenroman te schrijven. De problematiek van zijn werken is zeer complex en soms ook te brutaal voor een puber. *Taniec w Skorupkach* [De dans in de dopjes] (2007) is geen roman, maar iets wat de auteur zelf een ‘fotoproza’ noemt (www 11). Het boek bevat 1266 foto’s en een klein stuk tekst. Het gaat over een puber die van fotografie houdt.

1.3. Over literatuur voor adolescenten - classificatie

De classificatie van *De roos en het zwijn* en *Meisje niemand* in een bepaalde literaire genre is een moeilijke taak. Het enige wat met zekerheid bepaald kan worden, is dat de leeftijdscategorie de lezers van twaalf jaar en ouder betreft. In het volgende hoofdstuk zal ik een poging doen om te bepalen bij welk genre we deze romans kunnen insluiten, zowel in de Poolse als in de Nederlandse literatuurwetenschap.

Veel bronnen melden dat Tomek Tryzna en Anne Provoost bekende schrijvers van jeugdproza zijn. De term ‘jeugdliteratuur’ functioneert als een overkoepelende term voor boeken voor kinderen en de jeugd. Deze onderscheiding geldt voor zowel de Nederlandse literatuurtheorie als de Poolse (‘literatura dla dzieci i młodzieży’), maar ook voor andere talen (vgl. Duits: *Jugendliteratur* en *Kinderliteratur*; Engels: *juvenile fiction* of *young-adult fiction* en *children’s books*). In alle bovengenoemde

taalgebieden betekent de term 'jeugdliteratuur' boeken voor kinderen (dus jonger dan twaalf jaar) en adolescenten (meer dan twaalf jaar oud), hoewel er in deze definities veel meer aandacht aan kinderboeken wordt besteed. In dit geval zit de lezer van zes samen met de lezer van vijftien een boek te lezen, terwijl ze zich in totaal andere etappen van de ontwikkeling bevinden. Ook de ontwikkeling en geschiedenis van deze twee genres hadden een ander verloop. Wat meer is, er wordt in de definities in verschillende talen met consequentie heel weinig over de literatuur voor adolescenten geschreven. Worden de adolescenten dus niet zo serieus in acht genomen als een aparte doelgroep van lezers? Dat kan wel waar zijn volgens sommige literatuurwetenschappers, maar de auteurs en de lezers moeten het niet noodzakelijk met ze eens zijn. Deze stand van zaken kan ook veroorzaakt worden door de moeilijkheden om de boeken voor adolescenten te classificeren, want deze zijn vaak ook graag door volwassenen gelezen en andersom – adolescenten lezen al veel boeken voor volwassenen. De auteurs voor volwassenen schrijven ook vaak sprookjes en gedichten voor kinderen of boeken voor de jeugd.

In de lexicons van literaire termen (van Gorp 1998: 227-228) zijn er twee benamingen bij de definitie van de term jeugdliteratuur te vinden: jongerenliteratuur en adolescentenliteratuur. Beide hebben betrekking op de literatuur voor jongeren van ouder dan twaalf jaar, maar er wordt niet veel aandacht aan besteed. De hele belangstelling gaat naar de kinderboeken uit. Omdat de romans van Tryzna en Provoost in grote mate met de sprookjeswereld zijn verbonden, is de kinderliteratuur voor dit werkstuk ook van belang. Adolescentenliteratuur en kinderen-literatuur hebben toch een paar gelijke eigenschappen. Zulke boeken worden niet alleen geschreven om spannend te zijn voor de lezer, maar ze hebben meestal nog andere doelen te bereiken:

- Opvoedende waarde – de morele houding die de boeken bevatten; een poging van de auteur om altijd de hoogste waarde van het goede aan de lezer te laten zien. Het verschil tussen goed en kwaad is echter makkelijker te zien in kinderboeken dan in adolescenten literatuur
- Educatieve waarde – tijdens het lezen kan de lezer iets te weten komen over verschillende informatie over de wereld, aardrijkskunde of geschiedenis.

Aanvankelijk werd er helemaal geen literatuur geschreven voor kinderen. Zelfs sprookjes waren voor volwassenen, die besloten welke boeken ook voor kinderen juist zijn. Op deze manier werden veel boeken voor volwassenen tot kinderboeken

gedegradeerd, b.v. *Don Quijote* van Cervantes of romans van Verne. De eerste kinderboeken in Nederland zijn 'hanenboekjes' van de zestiende eeuw en hun bedoeling was om de kinderen te leren lezen. Kinderboeken werden vanaf de achttiende eeuw een gewaardeerd en steeds vaker door schrijvers gebruikt genre. Er vond toen een pedagogische verandering plaats. In de tweede helft van de negentiende eeuw ontstonden zulke belangrijke boeken als Carrols *Alice in Wonderland* of Collodis *Pinochio*. Sinds deze periode wordt de literatuur voor kinderen ook steeds vaker vertaald. Vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw besteden er literaire critici meer aandacht aan, wat goed merkbaar is in het stijgende aantal literaire prijzen (*Woutertje Pieterse*, *Kinderboek van het jaar*, *Gouden Uil*) en tijdschriften zoals het *Tijdschrift voor Jeugdliteratuur in de Basisvorming*, *Leesgoed* en *Literatuur zonder leeftijd*.

Het is eigenlijk niet zo moeilijk te bepalen welke boeken voor kinderen en welke voor adolescenten bestemd zijn. Het probleem verschijnt als men het verschil tussen boeken voor volwassenen en jongeren moet vinden. Het hoofdpersonage in de romans voor adolescenten is meestal van dezelfde leeftijdscategorie als de lezer, dus van twaalf tot achttien jaar oud. De belangrijkste facetten die in zulke boeken voorkomen, zijn alle kenmerken van het proces van volwassen worden: de ontwikkeling van het hoofdpersonage, een poging om zelfstandig keuzen te maken, het loslaten van het gezin, het opgeven van dromen, de zoektocht naar de eigen identiteit en soms ook de seksuele ontwikkeling. Een relevante functie van adolescentieliteratuur is een mogelijkheid bieden om een adolescent met het hoofdpersonage makkelijk te laten identificeren. Dan speelt zulk boek een rol in de ontwikkeling van de jonge lezer. De zogenaamde gouden eeuw van de adolescentenliteratuur, de grote ontwikkeling in dit genre, vindt vrij laat plaats: pas in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Steeds meer auteurs van boeken voor volwassenen beginnen ook voor adolescenten te schrijven. De taal werd in zulke boeken steeds meer geraffineerd. Anne Provoost is een typisch vertegenwoordiger van de moderne jeugdliteratuur die het op een hoger niveau wil brengen. De auteurs focussen zich niet op het feit dat ze juist voor adolescenten schrijven. Het resultaat is dat de boeken hoogstwaarschijnlijk door een volwassen lezer volledig gewaardeerd zullen worden. De opvoedende en educatieve waarde is niet meer van belang, maar de nadruk wordt op de geheimzinnigheid en bijzonderheid van de adolescentie gelegd als ook op de psychologische benadering van het proces. Deze kenmerken zijn van toepassing in de boeken van Tryzna en van Provoost. *De roos en het zwijn* en *Meisje niemand* hebben nauwelijks educatieve waarde. Wat de morele houding betreft, als die er dan al is, is het

niet zo goed zichtbaar. Beide auteurs laten veel fouten van de hoofdpersonages zien en bovendien geven ze geen duidelijke antwoorden op de vraag wat het juiste gedrag is. Misschien kunnen de lezers zich dankzij deze fouten meer met het hoofdpersonage identificeren. De personages blijven positief hoewel ze slechte dingen doen. Dat komt vaak voor in het werk van andere Poolse auteurs die voor adolescenten schrijven (bijv. Terakowska, Chądzyńska). De boeken werden daardoor altijd complexer, wat ze hoogwaarschijnlijk ook meer toegankelijk en geloofwaardig voor volwassenen maakt.

Wat de vorm betreft, domineert in jeugdliteratuur het narratief proza. In de kinderliteratuur onderscheidt men de realistische literatuur en de fantasieliteratuur (*Lexicon van literaire termen 1998*). De laatste term verwijst vooral naar sprookjes. In vergelijking met de poëzie voor adolescenten, die tamelijk schaars is, bestaan er talrijke gedichten voor kinderen. Boeken voor jongeren zijn in de meeste gevallen realistisch, het kunnen ook avonturenverhalen of historische romans zijn. Wat het Poolse en het Nederlandse taalgebied betreft, zijn er niet zoveel verschillen wat de ontwikkeling van het genre betreft alsook het acceptatieniveau in de literatuurwetenschap. Vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw beginnen literaire critici de jeugdliteratuur te waarderen. Vandaag de dag wordt deze discipline zowel in Polen als in Nederland geaccepteerd in academische kringen. Letterkundigen houden zich er steeds vaker mee bezig. Er wordt echter nog steeds niet zoveel aandacht aan zulke boeken besteed op school. De literatuurlijsten zijn voor het merendeel gevuld met boeken voor volwassenen. In Polen zijn bovendien de uitgevers niet overtuigd dat jongerenliteratuur zo ambitieus moet zijn.

De roos en het zwijn en *Meisje niemand* vertellen over de ontwikkeling van een hoofdpersoon, wat ze tot een soort van Bildungsromans maakt. Een andere benaming voor zulke boeken is ontwikkelingsroman. Het genre ontstond in de eeuw van Verlichting en werd het meest populair in Duitsland, vooral onder invloed van Goethe. Het karakteriseert zich door de ‘trapsgewijze ontwikkeling naar maturiteit: de balans tussen de innerlijke aspiratie van de protagonist en de verwachtingen van de maatschappij ligt binnen het bereik’ (Swinnen 2006: 13). De rol van de opvoeding van de hoofdfiguur is in zulke boeken heel vaak van groot belang. Het blijkt dus precies dezelfde bedoeling te hebben als de adolescentenliteratuur. Ontwikkelingsromans werden niet met het oog op jongeren geschreven en bovendien komt het soms voor dat het hoofdpersonage geen adolescent meer is, zoals bijvoorbeeld in de Poolse roman *Ferdydurke* van Gombrowicz. Net zoals in de moderne romans die over volwassen worden gaan, ontdekt een hoofdpersoon iets nieuws en wordt erdoor gefascineerd,

daarna wordt hij er echter door teleurgesteld, maar kan dankzij de teleurstelling meer weloverwogen beslissingen nemen.

Cross-over literatuur is nog één term die men met de jeugdliteratuur en zeker met de boeken van Provoost en Tryzna kan verbinden. Dat is een vermenging van de twee genres: literatuur voor volwassenen en voor kinderen of adolescenten. Daarom noemt men deze romans, verhalen of dichtbundels ook dubbelpublieksboeken. Omdat de grens tussen literatuur voor adolescenten en volwassenen zo vaag is, is deze benaming heel gebruikelijk. Een bekende auteur van *cross-over* verhalen in Nederland is Toon Tellegen. De laatste tijd gebeurt het vaak dat fantasy literatuur als *cross-over* wordt geclassificeerd, want volwassenen begonnen het even graag als kinderen te lezen. In het laatste decennium herschrijven vooral jonge auteurs sprookjes waaraan nieuwe betekenissen worden gekoppeld. Deze tendens vindt zijn oorsprong in Engeland in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Belangrijke namen op dit gebied in Polen zijn Kinga Dunin en Renata Bożek, die aan oude sprookjes een nieuwe, feministische draai willen geven. *De roos en het zwijn* van Anne Provoost is trouwens ook een herschreven sprookje uit de zestiende eeuw, namelijk *De Schone en het Beest*. Deze herschrijving is verbonden met postmodernistische tendenties, die ook in het werk van Tomek Tryzna goed merkbaar zijn. In het tweede hoofdstuk van dit werkstuk wordt dit thema uitvoeriger behandeld. Hedendaagse auteurs neigen er vaak toe om boeken zonder leeftijds categorieën te schrijven. Naast *cross-over* literatuur bestaat er ook overbruggingspoëzie. De gedichten zijn zowel voor kinderen als voor adolescenten en volwassenen geschikt.

De roos en het zwijn van Anne Provoost is een boek, dat mijns inziens eigenlijk meer aan de vrouwelijke lezers wordt geadresseerd en zo heb ik dit boek gelezen en geïnterpreteerd. Dat neemt niet weg dat er in het geval van een mannelijke lezer een helemaal andere interpretatie mogelijk zou zijn. Wat belangrijk is, is het feit dat volwassen worden hier samenkomt met vrouw worden. De schrijfster lijkt de geest en gevoelens van een vrouw heel goed te kennen en begrijpen en er een verrassende en geschikte vorm te geven. De innerlijke belevenissen van het hoofdpersonage spelen ook in *Meisje niemand* een hoofdrol, wat een typerend kenmerk is van de psychologische roman, of van de roman van het innerlijk, zoals dit genre ook wel eens worden genoemd. De psychologische roman onderscheidt zich door de omschrijvingen van diepe gedachten, motieven van de handelingen en karaktervorming van de hoofdpersoon. De relaties met de anderen en de wereld van emoties zijn hier ook van

belang. De psychologische schets van het karakter van een hoofdpersonage is zowel in de roman van Provoost als van Tryzna zeer overtuigend voorgesteld.

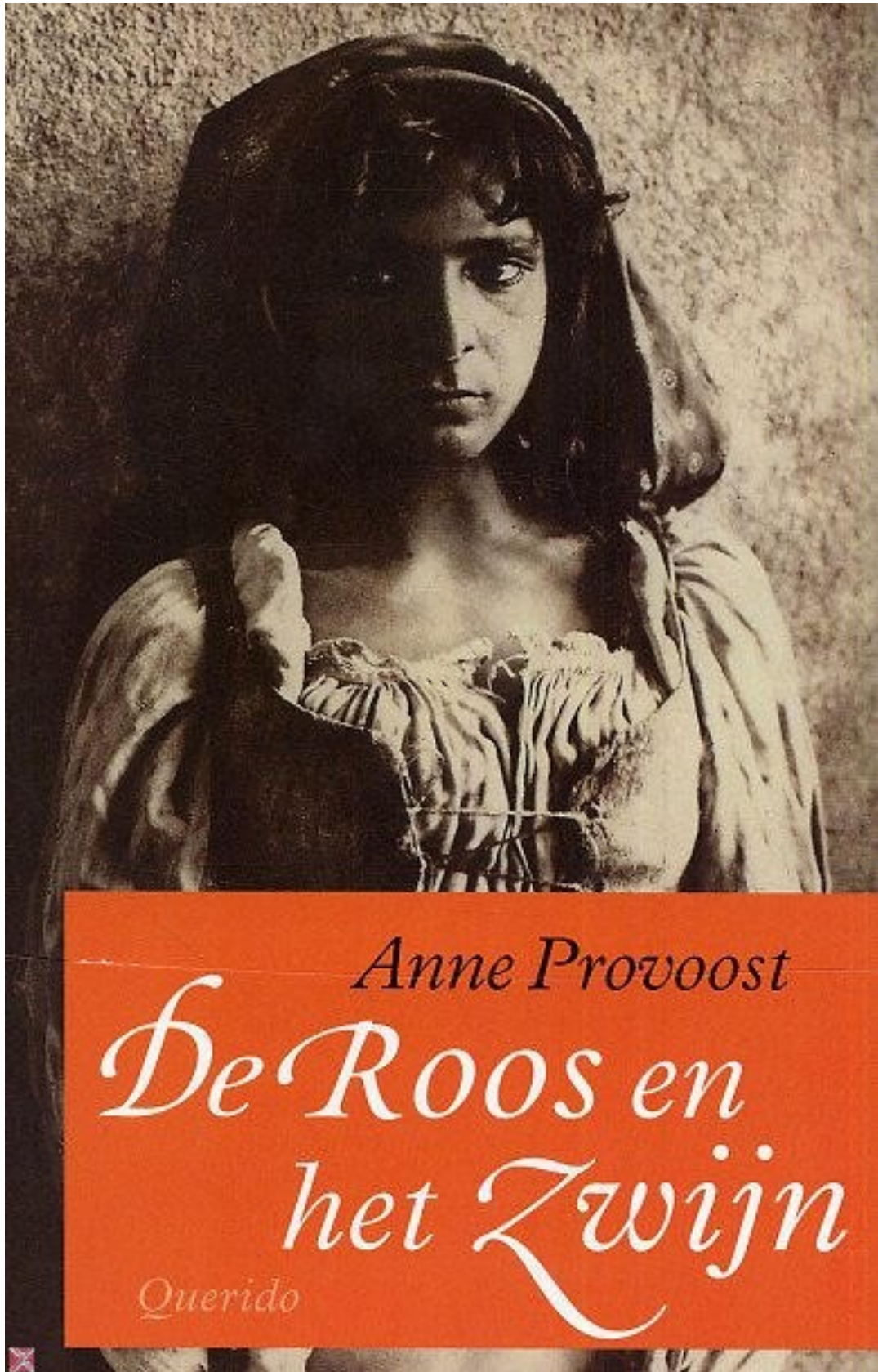
2. Vergelijkende analyse: *Meisje niemand* van Tomek Tryzna en *De Roos en het Zwijn* van Anne Provoost

2.1. Vergelijking ten opzichte van de inhoud

Beide boeken gaan over het opgroeien van een meisje. De meisjes zijn van dezelfde leeftijd maar in andere tijdperioden geboren, ze wonen in andere landen, in andere levensomstandigheden. Ten eerste zal ik de twee boeken kort samenvatten:

***De roos en het zwijn* van Anne Provoost**

Het hoofdpersonage is Rosalena. Ze wordt doorschijnend geboren, maar later wordt ze de mooiste vrouw ter wereld. Ze woont met haar vader en twee oudere zusters in een huis in het bos vlakbij Antwerpen. De zusters zijn heel jaloers op haar schoonheid. Rosalena is niet gelijk aan een doorsnee vijftienjarig meisje. Ze ziet dingen die een gewone mens niet kan zien, zoals elfen of engelen. Als ze in de grote spiegel van haar moeder kijkt, ziet ze haar vader op reis in verre landen. Haar zussen gingen trouwen met mannen die op Rosalena verliefd waren. Uiteindelijk wordt ze zwanger van die mannen en het kind dat ze ter wereld brengt, is mismaakt: het heeft twee hoofden. Tegelijkertijd steelt Rosalena's vader voor haar een witte roos die ze van hem krijgen wou. Dat leidt ertoe dat hij boete moet doen bij een afschuwelijke, ongelukkige en wrede man, Thybeert. Rosalena beslist dat het haar plicht is om in plaats van haar vader Thybeert te dienen. Uiteindelijk wordt ze door de rare man gefascineerd en wordt verliefd op hem. Ze verlaat haar kind en haar vader en ontsnapt naar Thybeert. In het boek is er veel aandacht besteed aan de schuldgevoelens van het hoofdpersonage tegenover haar vader en zusters. In grote mate worden de problemen van Rosalena veroorzaakt door het feit dat ze zo mooi en aantrekkelijk is.

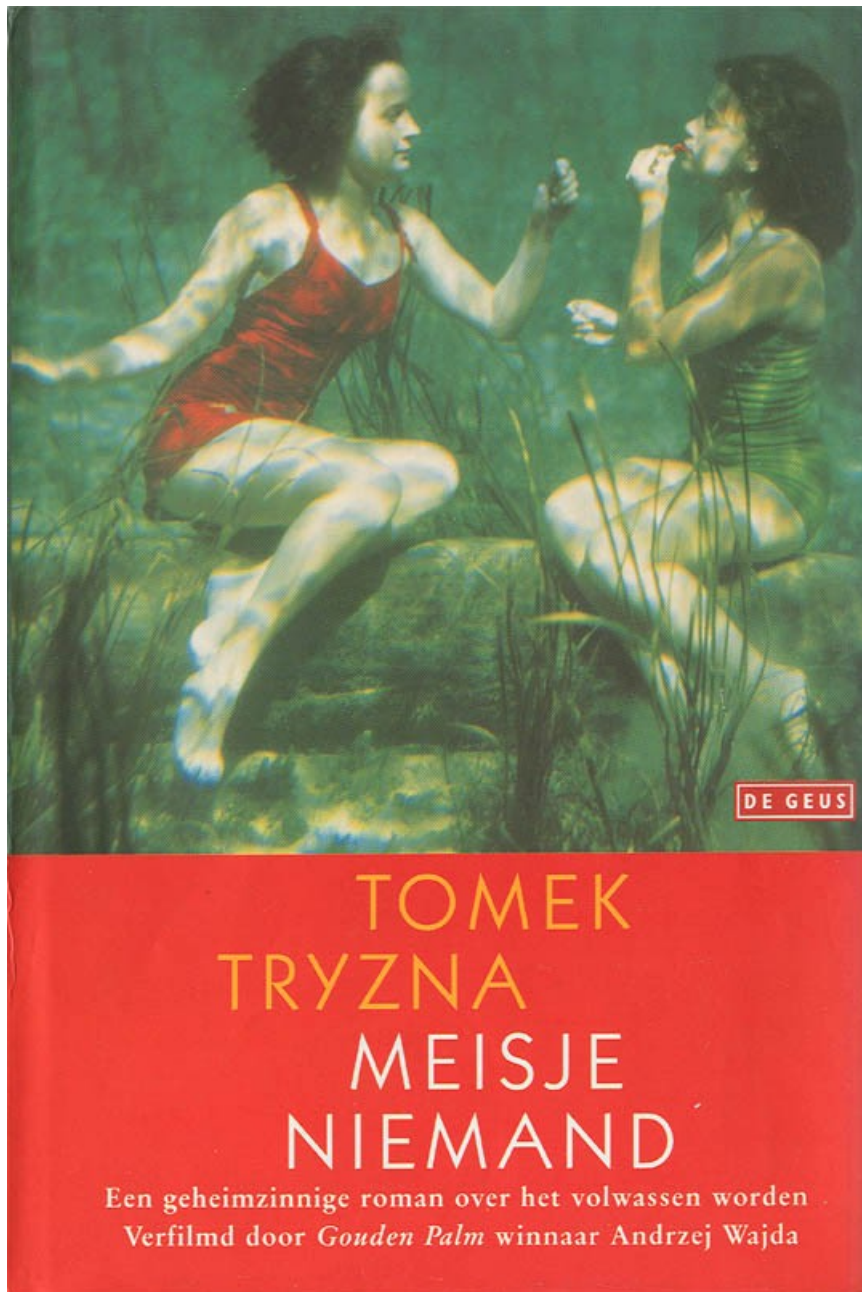

De omslag van *De roos en het zwijn*

Meisje niemand van Tomek Tryzna

Marysia woont in het dorp samen met haar ouders, twee zusjes en twee broers. Het meisje zorgt het meest voor de jongste broer, Zenuś, die van bij de geboorte blind is. Wanneer het hoofdpersonage vijftien wordt, verhuist haar hele gezin naar de grote stad. De verandering van school en milieu leidt ertoe dat het meisje zich onzeker voelt. Ze raakt bevriend met twee leeftijdgenotes die een enorm grote invloed op haar hebben. Kasia is een talentrijke componiste die Marysia met muziek, boeken en filosofie bekend maakt. Ewa is een mooi meisje dat aan het hoofdpersonage laat zien wat ze met haar uiterlijk verwerven kan en maakt haar tegelijkertijd bewust van haar seksualiteit. De vriendinnen veranderen Marysia zo dat ze niet meer weet wie ze is, net nu ze als adolescente op zoek is naar haar eigen identiteit. Het boek vertelt over hoe ze deze identiteit eigenlijk helemaal verliest. Ze voelt zich schuldig, want ze raakt in conflict met haar gezin. De vriendinnen zijn jaloers op elkaar en ze willen Marysia alleen voor zichzelf. Op een bepaald moment heeft ze niemand meer bij wie ze terecht kan. Ze is niet bekwaam om zelfstandig keuzes te maken, wat voor haar broer Zenuś en haar vriendin Kasia tragisch eindigt.

De meisjes hebben meer met elkaar te maken dan men zou vermoeden. In de roman van Tomek Tryzna speelt het uiterlijk net zoals in het verhaal van Anne Provoost een grote rol. Het zelfbewustzijn van de hoofdpersonages wordt gedeeltelijk voorgesteld door een beschrijving van wat de mensen in de spiegel zien.

De omslag van *Meisje niemand*

2.1.1. Het spiegelbeeld

Het kan gezegd worden dat spiegels in de beide romans van belang zijn. De auteurs komen er in belangrijke momenten van de plot op terug en de meisjes herkennen zichzelf weer (of niet) of zien het binnenste van hun ziel erin. Dromen hebben invloed op de hoofdpersonages en krijgen altijd een symbolische betekenis.

De meisjes zijn op zoek naar een goed model, voorbeeld dat hun de juiste weg zou wijzen. Van verschillende mensen die hen anders zien en andere verwachtingen over ze hebben, krijgen de meisjes andere namen. Daarom zal ik in dit hoofdstuk aandacht schenken aan het spiegelbeeld en aan de verschillende relaties die de meisjes met de mensen uit hun omgeving aangaan.

Het Meisje-van-glas, het meisje van het zwijn, het meisje met de roos.

Rosalena, het hoofdpersonage in de roman van Anne Provoost, vertelt over zichzelf vanaf de dag toen ze geboren werd. In de eerste zin van het boek zegt ze:

Van mij wordt gezegd dat ik de mooiste vrouw ter wereld ben. Ik heb rode lippen, een sneeuw witte huid en handen als kostbare schelpen (Provoost 1998: 7).

Men kan denken dat ze te fier is, maar naar mate het verhaal vordert, laat Rosalena zien dat voor haar het uiterlijk niet zo belangrijk is. De wereld werkt echter andersom en haar schoonheid kan door anderen niet onopgemerkt blijven. Voor het meisje is haar uiterlijk een straf, ze hindert haar in het leven. Het vechten met de gevolgen van dit feit is grotendeels waar het boek over gaat. De schoonheid en zuiverheid zijn symbolen van het jong-zijn en die betekenis hebben ze ook in dit verhaal. In het boek concentreert de aandacht van de lezer alsook van alle andere personages zich op Rosalena. Alles wat ze beleeft, is extreem en de gevoelens van andere mensen tegenover haar zijn extreem – haat van de zusters, liefde van de vader, bijzondere bescherming van de elfen. Door middel van de ongelofelijk schoonheid van Rosalena laat Anne Provoost op een interessante manier zien hoe de gevoelens en ideeën van een adolescent meestal radicaal en extreem zijn.

Rosalena werd niet mooi geboren. Ze kwam te vroeg op de wereld en ze was niet volgroeid:

Ik was zo echt als wat. Alleen was ik doorschijnend. Toen mijn moeder me tegen het zonlicht hield, leek het alsof de stralen melkwit door me heen vielen. Op de plaatsen waar mijn beenderen zaten, zag je een donkere schaduw (Provoost 1998: 9).

Tot ze al een paar jaar oud was, dacht iedereen dat ze vlug zou sterven. Haar eerste contact met de spiegel, toen ze nog een zuigeling was, eindigde erin dat ze alles wat ze in haar maagje had, uitbraakte. Later raakte ze aan haar gezicht gewend en ze leerde door de spiegel heen kijken. Met andere woorden – ze had het feit

geaccepteerd dat ze bestond en begon in de spiegel te zien wat echt van belang voor haar was— de reizen van haar vader.

Rosalena voelde dat ze bijzonder was, niet alleen wegens haar schoonheid, maar ook door van het feit dat ze contact kon leggen met engelen, elfen en doden. Ze wist meer over leven en dood dan de mensen om haar heen. Daarom wist ze ook dat haar schoonheid geen echte waarde had:

Mijn aantrekkelijkheid maakte me moedeloos en terneergeslagen omdat ik aandacht kreeg voor wat in mijn ogen tijdelijk en bijgevolg waardeloos was (Provoost 1998: 51).

Ze was zich ervan bewust dat ze erg verschilt van de anderen en daarom liet ze soms ook zien dat ze zich beter, knapper of zeker machtiger dan de anderen voelt. Soms beschreef ze de hopeloze buitenwereld met ironie en vanop een grote afstand:

Ze dacht voortdurend aan de horden jongens die schouder aan schouder, buik tegen rug, op de weg klaarstonden. Met hun lichaam dachten ze de stad tegen de buitenwereld te beschermen, terwijl ze in werkelijkheid niet meer deden dan elkaar verwarmen met de geruststelling dat ze met hun pokdalige huid nog altijd de stevigheid van een andere huid konden voelen. Ze wisten dat de slagorde waarin ze stonden hen tot een onschendbare krijger maakte, en de zekerheid dat ze niet alleen waren deed hun ogen fonkelen (Provoost 1998: 80).

Ze is niet egoïstisch. Het zorgen voor haar gezin is voor haar heel belangrijk. Het geluk van haar vader en zusters heeft altijd voorrang. Voor een meisje dat in de omgeving van het middeleeuwse Antwerpen geboren werd, is het huwelijk een soort voorwaarde om het beeld van gelukkig leven op te bouwen. Rosalena was te mooi om te trouwen, hoewel alle mannen naar haar wouden kijken. Onder andere de mannen van haar twee zussen, Ottokar en Tiras. Die laatste noemde haar ‘meisje met de roos’ omdat ze grenzeloos hield van haar wondermooie rozenstruik. Voor Ottokar was ze ‘het meisje van het zwijn’, want hij kon haar liefde voor haar knobbelzwijn Zoran begrijpen aangezien hij zelf zeer goed bevriend was met zijn hond. Ze sliep met beide mannen van haar zussen, ze verliet haar eigen kind en toch bleef ze een positief personage. Ik kom in deze scriptie op dit thema terug in hoofdstuk 2.1.4. De lezer ziet dat deze daden een treurig gevolg van haar schoonheid zijn, terwijl ze eerbaar en ingetogen blijft:

Wat heeft me doen denken dat ik mooi was? Niets op deze aarde kan mooi genoemd worden. Schoonheid is van niets een eigenschap dat niet God is. De dingen die we zien en mooi vinden zijn vergankelijk! Hoe kan iets schoon zijn als het dat morgen al niet meer is? Het bewijst dat het zinsbegoocheling is geweest, dat de mens zich in zijn oordeel heeft vergist (Provoost 1998: 85).

Er is nog iets opmerkelijk met Rosalena's bijzonderheid verbonden. Ze heeft afzonderlijke bekwaamheden, maar de mensen om haar heen vinden dat eerder ontstellend dan interessant. Ze fascineren alleen de lezer. Andere personages in het boek negeren haar capaciteiten en willen er niets meer van weten. Toen ze aan haar moeder over de reizen van haar vader wou vertellen, kreeg ze ten antwoord: "Zwijg en eet,' zei ze, 'zodat je mooi rond wordt'" (Provoost 1998: 15). Na de dood van haar moeder kwam er een priester naar het huis van Rosalena en ze zei hem dat er behalve engelen ook elfen wonen – toen '[...] viel zijn mond open en sloeg hij gauw een kruis over mijn hoofd en mijn gestrekte handen.' (Provoost 1998: 25).

Minka, Majka, Meisje niemand.

Eigenlijk heet ze Marysia Kawczak. Ze wordt geboren in een Pools dorp in de late jaren zeventig. Wanneer ze vijftien wordt, verhuist haar gezin naar een grotere stad, Wałbrzych. Ze is even gevoelig als Rosalena, maar, ten miste in het begin, onnozeler dan haar. Ze merkt alleen de goede kenmerken van de wereld en van het leven. Ze schrikt elke keer als iets van deze voorstelling van haar instort. Wanneer haar vriendin een boek van een boekwinkel ongezien heeft gestolen, raakt ze in paniek:

En als ze haar nu al eens hebben opgepakt en zij vertelt dat ik haar heb geholpen bij het stelen? Nou ja, er zit niets anders dan zelfmoord te plegen. Mamma overleeft een begrafenis zonder priester nooit (Provoost 1998: 40).

Net zoals Rosalena heeft Marysia een zeer goed hart. Ze is de oudste van vijf kinderen en bijzonder verantwoordelijk voor haar broers en zussen. Haar familie is niet rijk en ze denkt vaak dat ze dat moet veranderen en haar ouders ook financieel helpen. Ze maakt zich enorm veel zorgen om haar ouders, broers en zussen:

Ik heb meteen orde op de zaken gesteld. Papa heb ik naar bed gebracht, hij en Tadziu liggen op mijn slaapbank, de meisjes heb ik voor het slapen gaan sprookje verteld en uiteindelijk heb ik ook mamma rustig gekregen door met haar herinneringen aan vroeger op te halen. Alles is weer in orde bij ons thuis (Tryzna 1996: 334, 335).

Wanneer Marysia voor het eerst in de roman in de spiegel kijkt, ziet ze een soort voorspelling op wat er binnen korte tijd met haar ziel en zelfbewustzijn zal

gebeuren. Ze begint te ontdekken dat het leven duizenden mogelijkheden heeft van wat ze in de toekomst kan bereiken. Wie ze eigenlijk is, is niet meer zo zeker of eenvoudig:

Ik draai me om. Hier zit een meisje achter me. En achter dat meisje zit weer een meisje, en daarna nog een. Een hele rij meisjes. Dat zijn wij die daar zitten, dat wil zeggen ik, maar weerkaatst in de spiegel, wat de spiegel dan weer weerspiegelt. [...] We zijn met zovelen dat er volgens mij geen einde meer aan komt. [...] Ik kijk naar mezelf, ik blijf maar kijken, kan er maar geen genoeg van krijgen (Tryzna 1996: 44, 45).

Ik vermoed dat Marysia ook een mooi meisje is, hoewel dat niet zo direct gezegd wordt. Ze denkt nooit zoiets over zichzelf, want ze is een heel bescheiden persoon. In het begin praat ze niet over het uiterlijk. Pas wanneer ze nieuwe vriendin krijgt, wordt ze zich een beetje meer bewust van de rol van de schoonheid in het leven van een vrouw:

Ik kom omhoog uit mijn stoel, draai me om naar de spiegel. Daar staat een meisje. Ben ik dat? Dat mooie, serieuze, volwassen meisje, ben ik dat? (Tryzna 1996: 276).

Zoals Rosalena ontdekt ook Marysia dat er een soort macht in haar schoonheid zit en dat ze met behulp daarvan meer aandacht van de mensen kan krijgen. Haar nieuwe vriendin Ewa noemt haar Majka. Misschien, als ze een ander meisje, Kasia, niet eerder had ontmoet, zou ze zoals Ewa alleen op het uiterlijk en materiële dingen gericht zijn. Kasia was echter enkel op haar filosofische boeken en kunst geconcentreerd. Van haar kreeg Marysia een nieuwe naam – Minka. Het hoofdpersonage van *Meisje niemand* is, in tegenstelling tot Rosalena, heel makkelijk om te manipuleren. Ze staat onder grote invloed van haar vriendinnen. De extremiteit van de adolescentenwereld is hier, net zoals in de roman van Provoost, heel goed merkbaar. De gevoelens tussen de jonge vriendinnen zijn erg extreem en de personages Ewa en Kasia representeren uiterste eigenschappen en ideeën. De stad is voor het hoofdpersonage een nieuwe omgeving en ze heeft iemand nodig om haar de weg te wijzen. Bovendien is ze niet zelfzeker, ze vertrouwt haar eigen keuzen niet. In tegenstelling tot Rosalena heeft ze een zwakker en een tegen minder bestand karakter. Zonder hulp van haar vriendinnen gelooft ze niet in haar eigen mogelijkheden. Rosalena is zich bewust van het feit dat ze een bijzonder, uniek wezen is. Marysia denkt dat ze een helemaal doorsnee meisje is dat niets te zeggen heeft of zelfs dat ze minder intelligent of knap is dan de anderen: ‘Maar ik ben toch

maar een simpel mens. [...] Ik ben maar dom, ik kan haar niet overtuigen' (Tryzna 1996: 158). Dat is het grootste verschil tussen de beide meisjes dat volgens mij een gevolg is van de verschillende omstandigheden waarin ze opgroeiden. De zelfzekerheid is vooral aanwezig in Marysia's dromen, waarin ze een koningin is en iedereen om haar heen beveelt. Dat is echter alleen in haar dromen. De invloed van de vriendinnen is zo sterk en de wil om zich aan te passen zo groot dat ze haar eigen identiteit verliest. Uiteindelijk wordt ze 'Meisje niemand' genoemd.

2.1.2. Familie en kennissen

Moeders

Mama is een goed mens. Ze zal nooit iets tegen me zeggen als ik de kuiltjes niet goed dichtgooi, ze hoeft maar te kijken en dan weet ik dat ik het over moet doen (Tryzna 1996:9).

Ik had rond gezwollen oogleden met erachter grijze oogjes die mijn moeder vanaf het moment van mijn geboorte herkenden als De Eerste, De Geefster van Leven (Provoost 1998: 9).

De rol van de moeder is tijdens het proces van opgroeien van een meisje minder belangrijk. Het meisje wordt een vrouw en ze zoekt liever naar acceptatie in de ogen van haar vader, dus van een man (De Wit, Slot, Van Aken 2004). In beide boeken heeft de moeder van het hoofdpersonage nauwelijks te maken met het ontwikkelingsproces. Marysia praat niet veel over haar moeder, ze is bezig met het opvoeden van haar jongere broers en zussen. Rosalena's moeder sterft wanneer het meisje een paar jaar oud is, maar ook na haar dood is ze aanwezig in het leven van het hoofdpersonage. Ze kan niet met haar praten, maar ze blijft als een geest altijd ergens in het huis bezig met alledaagse handelingen. Het feit dat er ergens een moeder is op wie ze kunnen vertrouwen, geeft de meisjes een gevoel van veiligheid. Beide moeders hielden van hun mannen, waren zeer werkzaam en op de huistaken geconcentreerd.

Vaders

In beide huizen is de vader degene die verdient en de moeder zorgt voor het huis en de kinderen. Beide meisjes zijn eraan gewend dat ze hun vaders zelden thuis zien. Toch is de verhouding vader-dochter in de twee gevallen helemaal anders.

Marysia Kawczak vernoemt haar vader even zelden als haar moeder. Ze behandelt haar ouders met grote afstand:

Want zelfs met mamma kan ik niet zo goed praten. En met pappa praat ik eigenlijk helemaal niet. Ik ben bang voor volwassenen (Tryzna 1996: 84).

Meneer Kawczak werkt in de mijnen en hij heeft klaarblijkelijk weinig invloed op de opvoeding van zijn kinderen. Hij werkt heel veel en is meestal zeer moe. Marysia klaagt soms tegen hem als hij alcohol drinkt, wat de moeder ergert. Ze is dankbaar voor het feit dat hij er überhaupt is en ze respecteert hem: 'En al is onze pappa dan zoals hij is, hij is er toch maar'(Tryzna 1996: 55). Ze kan beter niet op hem vertrouwen en hij is voor haar geen voorbeeld van een edele of succesvolle man. Ze zorgt voor hem zoals voor de rest van haar gezin. Als ze ouder wordt, voelt ze zich meer verantwoordelijk voor hem:

Ik ga hem wekken. Hij kleedt zich aan en komt de keuken binnen. Hij ziet er niet uit. Ik zet een beker thee voor zijn neus en aai hem over zijn bol. Voor het eerst van mijn leven aai ik mijn vader over zijn bol, alsof hij mijn kleine broertje was of zelfs mijn kleine zootje (Tryzna 1996: 335).

Ze merkt dat ze volwassen is door de verandering in de manier waarop ze haar vader behandelt. Ze was een kind, maar al gauw krijgen haar ouders een nieuwe volwassene thuis die de situatie van het gezin opnieuw van afstand kan beoordelen.

Rosalena is even geduldig met haar vader en ze maakt zich evenveel zorgen over hem. Haar gevoelens tegenover hem zijn sterker, misschien gedeeltelijk omdat ze haar moeder vroeg verloren heeft. Omdat ze, in tegenstelling tot haar zussen, meer op haar moeder leek, wordt ze duidelijk zijn vaders lieveling. Bovendien is ze de jongste dochter, die zo 'n kleine overlevingskans had. Men kan zich ook afvragen of het feit dat ze zo mooi is, iets met de extreme gevoelens van haar vader te maken heeft.

De vader van Rosalena wordt voorgesteld als heel goede, edele man die ook goed zaken kan doen en aan zijn dochters al het mooiste en het meest dierbare in de wereld geven wil: 'Hij voerde een zachte opstand tegen ons lot (niet tegen het zijne)'(Provoost 1998: 18). Rosalena associeert hem ook met verre, exotische reizen die ze in de spiegel bekijkt. Ze maakt zich zorgen als ze in de spiegel ziet dat hij tijdens een reis in de problemen raakt. Hij is voor haar dus iemand heel bijzonder.

Anne Provoost zegt dat *De roos en het zwijn* over de schuldgevoelens van een opgroeiende dochter tegenover haar vader gaat (vgl. www 8) Hij is dus een heel belangrijk personage in het boek. Rosalena beschouwde hem bijna als een icoon, een beetje op een mystieke manier. Ze identificeert zich met hem, ze zegt dat ze van dezelfde aard zijn want zoals zij is ook hij niet helemaal gewoon, zijn lichaam is met twee vlekken gemerkt:

Hij was getekend [...]. Vanwege die twee vlekken (de ene bescheiden in zijn gezicht, de andere fors en kwaadaardig maar verborgen onder zijn kleren) gedroeg hij zich als een man die voorbestemd was. Hij had er niet achter kunnen komen of het merkteken van de duivel of van God kwam, en omdat hij daarover geen uitsluitsel had, speelde hij op zekerheid en ontwikkelde hij zich tot de rechtvaardigste man die zich door onze bossen, velden en steden bewoog (Provoost 1998:11).

Waarom dan het schuldgevoel? Dat is verbonden met haar seksualiteit, met het feit dat het kleine dochtertje van haar vader verandert in een zelfstandige, volwassen vrouw. Wanneer Rosalena's moeder niet meer leeft, voelt het meisje zich schuldig als ze het huis wil verlaten, want haar vader heeft geen vrouw meer om voor het huis te zorgen. Bovendien voelt ze een grote dankbaarheid tegenover hem:

Hij heeft me jarenlang gedragen, eerst in zijn armen, daarna op zijn schouders en uiteindelijk, toen ik te zwaar werd, op zijn rug. Hij heeft me eten gebracht, en poppen uit verre landen (Provoost 1998: 108).

Ze weet dat haar vertrek hem in een depressie zou doen terechtkomen en wanneer ze echt weg is, ziet ze dat als een offer, een straf die ze voor haar schoonheid moet betalen. Bovendien geeft ze hem niet opzettelijk een taak die zijn eer en goede naam zal aantasten. Dat maakt het schuldgevoel nog groter. Rosalena begrijpt haar vader intuïtief, ze weet wat de redenen van zijn gedragingen zijn.

Zussen, broers, vrienden

De verhoudingen tussen vrienden zijn tijdens de adolescentieperiode heel belangrijk. In het geval van Rosalena is dat echter een beetje moeilijk in te schatten omdat haar familie ver van de stad woont en ze geen kennissen van haar leeftijd heeft. Haar enige vriendinnen zijn dus haar twee zussen, Richenel en Idelies. De relatie met de zussen is niet zo hecht, maar ze houdt van en zorgt voor ze, net als

voor het hele gezin. Ze zijn echter zeer jaloers op haar - eerst op de bijzondere liefde van hun vader en later ook op haar schoonheid:

Maar ze gaven mij geen complimentjes. Ze bleven zeggen dat ik lelijk was, ook jaren later nog, toen de jonge mannen uit de streek een ommetje redden om een glimp van me te vangen (Provoost 1998: 26).

Ze begrepen haar helemaal niet toen ze voor de spiegel zat om te weten te komen wat er met haar vader aan de hand was. Ze zeiden dan dat ze een 'ijdelruit' was. Rosalena blijkt knapper dan haar zussen en minder verbonden aan materiële dingen. Richinel en Idelies zijn ook mooi, wat voor hen van grote waarde is: 'Omdat mijn zusjes mooi waren gingen ze ervan uit dat er in hun leven interessante dingen zouden gebeuren' (Provoost 1998: 28). Het hoofdpersonage behandelt haar zussen vanuit een gevoel van superioriteit en daardoor kan ze zeer verstandig met hen omgaan en heeft ze veel geduld voor ze, hoewel ze ouder zijn.

Marysia uit *Meisje niemand* is, zoals reeds gezegd, onder grote invloed van haar leeftijdgenoten. Wanneer ze naar de stad verhuist, krijgt ze een vriendin Kasia. Het meisje is bijzonder intelligent, wat Marysia in haar bewondert. Kasia behandelt haar als een kindje of soms als een dienaar. Het maakt Marysia echter niet uit. Kasia is ook een jonge kunstenaar en heeft vaak last van een slechte stemming. Daarna raakt Marysia met Ewa bevriend, een mooi meisje dat met haar uiterlijk de anderen perfect kan manipuleren. Ze is minder knap dan Kasia, maar tegelijkertijd vriendelijker. De eerste vriendin is dus een diepzinnige filosoof, de tweede een hedonist. Marysia is even geduldig voor haar vriendinnen als Rosalena voor haar zussen en ze zorgt evenveel voor hen. Anne Provoost besteedt niet veel aandacht aan de zussen, maar ze kunnen met de twee vriendinnen van Marysia vergeleken worden. De twee citaten hieronder laten zien hoe sommige eigenschappen van Idelies en Richinel op de karakterschetsen van Ewa en Kasia lijken:

Ik regeerde niet op de beschuldiging. Ik hield van mijn twee zussen; ze waren me elk op hun specifieke manier dierbaar, Idelies omdat ze me aan het lachen maakte en Richinel omdat ze me tot nadenken stemde (Provoost 1998:22).

Idelies aantrekkelijkheid maakte haar ongeduldig als een jong paard; ze besepte alles gauw voorbij zou zijn. Richinels schoonheid maakte haar diepzinnig: door naar zichzelf te kijken bereikte ze een innerlijk evenwicht dat ze in de omgeving waarin we leefden niet vinden kon (Provoost 1998: 51).

Het verschil tussen Marysia en Rosalena is dat de tweede niet bevriend raakt met haar zussen. Ze zijn in de meeste gevallen vijandig tegenover haar. Naarmate het verhaal vordert, gebeurt dat ook met de vriendinnen van Marysia. Haar verhouding met deze meisjes was relevant voor haar ontwikkelingsproces. Ze raakt uiteindelijk de vriendschap van beide vriendinnen kwijt. Behalve de vriendinnen heeft Marysia ook twee broers en twee zussen. In tegenstelling tot Rosalena is ze de oudste dus blijkt het voor de hand te liggen dat ze voor ze moet zorgen. Voor de jongste jongen, Zenuś, zorgt ze het meest, ze voelt zich voor hem verantwoordelijk alsof ze zijn moeder was. Haar jongere broers en zussen zijn voor haar ook geen vrienden, ze behandelt ze als kinderen.

De rol van de zussen in *De roos en het zwijn* en die van de vriendinnen in *Meisje niemand* vertonen een gelijkenis in nog een ander opzicht. De zussen en de vriendinnen vormen een sterk contrast met beide hoofdpersonages. Dat contrast laat goed zien hoe bescheiden Marysia en Rosalena zijn. Ze hebben geen grote verwachtingen van het leven en daarom zijn ze in het algemeen gelukkig. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting wanneer de meisjes over de zussen respectievelijk de vriendinnen nadenken:

Naarmate ze ouder, ronder en aantrekkelijker werd, leek het alsof de dagen die ze voor zich had vermeerderden. Ze wachtte op een mirakel. Ik niet. Achteraf gezien leefde ik als een oude vrouw, zonder verwachting en zonder spijt, en met diep geloof dat een uiterlijke verandering nooit een interessante verandering kon zijn (Provoost 1998: 29).

Hoe komt het toch dat ook al ben ik dom en heb ik maar drie jurken, ik toch tevreden en gelukkig ben dat ik op deze wereld leef? En als het zonnetje schijnt, heb ik het nog meer naar mijn zin. En Katarzyna is zo verstandig en zo rijk, ze kan alles hebben wat haar hartje begeert en toch is ze steeds ontevreden. Steeds denkt ze aan van die onnodige dingen. Bij mij komen dat soort gedachten niet op (Tryzna 1996: 156).

Het gevoel van verlies van een vriend is Rosalena ook ten deel gevallen toen haar huisdier Zoran haar verlaten heeft. Bovendien wordt ze door iemand zo betoverd, net zoals Marysia door Kasia. Thybeert die haar lezen en schrijven leerde, was onder andere haar intellectuele gids. We kunnen dus ook naast Kasia en Ewa uit *Meisje niemand*, het spontaan, lief knobbelzwijn Zoran en de ongelukkige, hardvochtige Thybeert leggen. Zoran had zijn deel in de seksuele ontwikkeling van Rosalena, net zoals Ewa in het geval van Marysia. Beide personages staan buiten de

mannelijke wereld, de seksualiteit van beide meisjes blijft dus steeds “zuiver”. Marysia voelt zich veilig bij Ewa zoals Rosalena bij Zoran. Thybeert is precies als Kasia - heel intelligent, rijk en vol geheimen. Zoals zij heeft ook hij verbindingen met geesten en monsters, contact met de bovennatuurlijke wereld. Rosalena is bang voor Thybeert, maar tegelijkertijd fascineert hij haar. De gevoelens van Marysia tegenover Kasia zijn precies dezelfde. Toen Kasia voor het eerst voor haar piano speelde, begon ze te huilen: “Waarom moest je huilen?” vraagt ze. ‘Weet ik niet,’ zeg ik. Moest je ergens aan denken?’ (...) ‘Nee’, zeg ik, ‘het is die muziek. Het was zo mooi” (Tryzna 1996: 53). Wat gebeurt er wanneer Thybeert een fragment van zijn boek aan Rosalena voor de eerste keer heeft gelezen? – ‘Hij vroeg: ‘Waarom huilt u?’ Ik antwoordde: ‘Omdat het zo mooi is.’ (Provoost 1998: 93). Rosalena dient Thybeert en ontdekt de wereld die ze eerder niet kende. Die is vol van onbekende belevenissen, poëzie en filosofie. Marysia ontdekt dankzij haar vriendin Kasia een al even bijzondere wereld, ook vol van literatuur en mooie muziek.

2.1.3. Levensomstandigheden

Een ander land, een andere tijd.

Levensomstandigheden, maatschappij en milieu oefenen een grote invloed uit op het proces van het opgroeien. In beide boeken zijn deze elementen van belang, hoewel dat een beetje moeilijk vast te stellen is, want de actie van de boeken betreft niet de hedendaagse levensomstandigheden. Bij een vergelijking van deze romans mag men niet vergeten dat zelfs op dit moment het levensniveau en de menselijke mentaliteit anders zijn in Polen en in België dan toen beide romans zijn ontstaan.

Rosalena groeit op in de omgeving van het middeleeuwse Antwerpen. Heeft deze plek eigenlijk iets te maken met de hedendaagse stad? De opdracht om de wereld van een paar eeuwen geleden geloofwaardig te tonen was voor Anne Provoost misschien makelijker, want het gezin woont geïsoleerd ergens in het bos. De vader van Rosalena heeft op wens van haar moeder een huis ver van de stad gebouwd. Met de middeleeuwse maatschappij hebben ze dus nauwelijks te maken. Ook de verhoudingen tussen moeder en vader zijn voor de lezer niet zo gemakkelijk om te volgen omdat de moeder van het hoofdpersonage stierf vooraleer ze in haar

adolescentie trad. We weten evenwel dat in dit gezin de vader degene is die werkt en dat de moeder voor het huis en de kinderen zorgt. Ook Rosalena helpt bij de huishoudingplichten zoals schoonmaken of koken. Het is bovendien opvallend dat de kinderen veel eerbied voor de ouders hebben. De vader respecteert de moeder en houdt van haar. Na haar dood hertrouwt hij niet. Klaarblijkelijk leeft de familie in materiële welvaart. Zelfs tijdens de pokkenplaag of wanneer de huizen van de zussen zijn afgebrand, lijkt het alsof ze geen grote schade geleden hebben. Rosalena hoeft dus nooit voor de welstand van haar gezin te zorgen. De tijd waarin ze leeft, heeft geen andere verwachtingen van een vrouw dan dat ze moeder en huishoudster wordt. De meisjes gaan niet naar school, ze kunnen niet lezen of schrijven. Ze hoeven zich niet voor een bepaald beroep voor te bereiden. Ze willen alleen maar een goede man vinden.

Rosalena's vader heeft veel talenten. Hij is een succesvolle zakenman, hij kent vreemde talen, neemt heel actief deel aan de opvoeding van zijn dochters. Hoewel zijn werk hard en gevaarlijk is, werkt hij heel veel. Sommige van de bovengenoemde kenmerken van dit gezin hebben betrekking op het feit dat de auteur in België werd geboren en opgevoed. Naar mijn mening is tegenwoordig de rol van vaders in Belgische gezinnen zelfs groter dan in Polen. De auteur schrijft vanuit het perspectief van een inwoner van het welgestelde land. Het is niets bijzonders als de twee zusters van het hoofdpersonage op de markt in Antwerpen verschillende goederen beginnen te verkopen. Het is geen probleem voor ze om zelfstandig voor hun materiële welvaart te zorgen. De financiële toestand van het gezin komt in de roman dus niet vaak ter sprake, maar Rosalena is zich er wel van bewust dat ze gelukkig geen last van armoede heeft:

Ik groeide op in tijden van armoede en hongersnood. Ik voelde daar nauwelijks van, maar er werd verteld dat de mensen in Antwerpen ratten aten. Mijn vader was een zakenman die het niet slecht stelde (Provoost 1998: 13).

In het Polen van de jaren tachtig is het de tijd van het communisme. Het model van een typisch Pools gezin is: kroostrijk, een vader die ergens in een fabriek werkt en een moeder die voor het huishouden blijft zorgen. Zulke gezinnen wonen in een van de kleine woningen in een flatgebouw. Ze zijn arm en in de winkels kan men bovendien niets kopen. Alleen degenen die ergens in het buitenland familie hebben, krijgen toegang tot de "kapitalistische" goederen. Een veel groter deel van de

maatschappij dan in de Westerse landen woont in een dorp waar de armoede nog groter is. In het boek van Tryzna moet de vader ook veel werken, maar het verschil is dat het geld dat hij verdient nauwelijks genoeg is voor de fundamentele behoeften van zijn gezin. Het werk in de mijnen is bovendien gevaarlijk en schadelijk voor de gezondheid. Wanneer Marysia naar Wałbrzych verhuist, verschilt ze enorm van de kinderen uit de stad. Haar nieuwe leeftijdgenoten zijn minder naïef en meer behendig. Het blijkt dat kinderen in de stad sneller beginnen op te groeien en het proces wordt vaker met negatieve, pathologische gevolgen verbonden (bijv. vulgair taalgebruik of stelen). Nieuwe kennissen van Marysia zijn ook in de meeste gevallen uit rijkere gezinnen afkomstig dan zij.

De verschillen in de levensomstandigheden van de twee hoofdpersonages blijken groot te zijn. Een gezamenlijk kenmerk is de hiërarchie onder de ouders en kinderen in beide huizen. De meisjes moeten ook al op jonge leeftijd voor zichzelf kunnen zorgen en ze hebben veel huishoudelijke plichten. In beide romans is ook de scheiding tussen dorp en stad duidelijk voorgesteld en de wijze waarop die getoond werd, is vergelijkbaar. Het dorp is een soort idylle, een rustige plek waar de mensen samen met de natuur leven, en dat was net zo in de Middeleeuwen als tijdens het communisme in Polen. In *De roos en het zwijn* is de stad een gevaarlijke, maar tegelijkertijd een heel interessante plek:

Ons nam hij nooit mee, en daardoor werd Antwerpen voor ons een mythische, bijna onaardse plek die haar geheimen slechts met mondjesmaat prijs gaf (Provoost 1998: 24).

Uiteindelijk keren de mensen van de stad zich tegen Rosalena en haar familie. De stad wordt een symbool van kwaad, ziekte, vuil en blinde angst voor spoken.

In *Meisje niemand* verlangt de moeder van Marysia naar het veilige dorp hoewel ze er geen badkamer had en samen met haar man en kinderen in één kamer moest wonen. Ze ziet hoe haar gezin onder invloed van de nieuwe omgeving verandert:

‘Ik ben niet tevreden,’ zegt ze, ‘ik ben niet tevreden. Dit is geen leven voor een normaal mens. Een half uur in de lift om naar buiten te kunnen. En dan die angst om bij het raam te gaan staan’ (Tryzna 1996:63).

De kinderen in Marysia’s school zijn in het begin even wreed en sadistisch voor haar als de mensen die te bang zijn om Rosalena’s huis te verbranden. De inwoners

van de stad zijn bij Tryzna alsook bij Provoost meestal vijandig tegenover de mensen van het dorp. Marysia Kawczak had wat tijd nodig voordat de kinderen in haar school haar begonnen te accepteren en om dat te bereiken moest ze zich veranderen. Rosalena laat de mensen van de stad haar echter niet beïnvloeden en ze heeft voor hen geen respect:

De inwoners van Antwerpen hielden niet van wie uit de omringende dorpen kwamen. Ze hadden een vast geloof dat zij het middenpunt van de wereld vormden en over ons, 'die van de overkant', vertelden dat we leefden als wilden en dat we kinderen en honden in de muren van onze huizen metselden om de bosgoden gunstig te stemmen (Provoost 1998: 24).

Ze spreekt over de inwoners met de afstand en ironie die Marysia Kawczak niet had. De fascinatie door de nieuwe omgeving van de stad wordt in beide boeken gauw ingewisseld voor de behoefte om in leven te blijven en voor het wantrouwen tegen de onvoorspelbare inwoners. Met simpele woorden beschrijft Rosalena Antwerpen:

[...] het was meer een plaats voor volwassenen dan voor kinderen [...]; een plaats om te verblijven maar niet om te schuilen, met in de straten meer modder en stront dan stenen (Provoost 1998: 24).

Marysia zou zoiets nooit gezegd hebben, want ze is zich niet bewust van wat voor een invloed de stad op haar heeft. Ze probeert uit alle macht om zich in de nieuwe omgeving te kunnen vinden. Ze wil alles doen om zich aan de omgeving aan te passen.

Geloof

Rosalena en Marysia komen uit een bijgelovig gezin. Dat is een populair verschijnsel voor de middeleeuwse maatschappij alsook voor de mensen uit het dorp. Toen de zusters van Rosalena een bieteboom gezien hadden, was het voor hen voor de hand liggend dat iemand zal sterven. Het wordt in het boek beschreven als een feit dat niet aan twijfels onderhevig is. De familie Kawczak is ook bijzonder religieus. Wanneer Marysia bang is of hulp nodig heeft, wendt ze zich altijd tot God. De Kerk is voor haar iets waarvoor ze veel eerbied heeft. Katholieke godsdienst associeert ze alleen met goed-zijn en naar de hemel gaan. Maar deze opvattingen veranderen naarmate ze ouder wordt.

Rosalena's mening over godsdienst verschilt van het denkbeeld van de mensen om haar heen. De mensen uit Antwerpen zijn heel bijgelovig en Rosalena heeft

contact met verschillende geesten. Zij vindt hun angst voor schepselen als elfen en respect voor engelen zinloos en stom. Noch elfen noch engelen zijn voor haar alleen goed of kwaad. De engelen zijn echter meestal wreed en hard. Ze zijn ook onmenselijk, Rosalena kan niet met ze praten, ze laten haar alleen zien welke van haar gedragingen ze juist vinden en welke niet. Haar schoonheid is een zonde:

Mensen denken dat ik op Heilige Maagd Maria lijk, maar de waarheid is dat de Maagd Maria op mij lijkt; de beeldbouwers zijn het me met tranen in de ogen komen opbiechten (Provoost 1998: 7).

De katholieke godsdienst werd als iets zeer pragmatisch voorgesteld, nauwelijks aan het menselijke verstand en de menselijke natuur aan te passen. De engelen merken het niet, ze begrijpen de menselijke schepselen gewoon helemaal niet. Ze veroorzaakten een verschrikkelijke pokkenplaag om de schoonheid van Rosalena aan te tasten. Dankzij de elfen werd ze maar niet ziek, wat ertoe leidde dat de bewoners van Antwerpen heel bang begonnen te zijn voor het meisje. Het lijkt bovendien onrechtvaardig – duizenden mensen gingen dood wegens de engelen tijdens de plaag, want ze wilden één meisje iets wijs maken. Volgens Rosalena hadden de engelen geen medelijden en waren ze zeer cynisch:

Ik haatte de engelen. Ik sloeg naar hen zodra ze weer bij ons binnenkwamen, maar ik sloeg door hen heen en ze lachten (Provoost 1998: 81).

Marysia Kawczak verbindt godsdienst met ethiek, met haar moraalsysteem. Haar gevoelens voor God zijn met erg grote angst verbonden. Angst dat ze niet naar de hemel niet zal gaan of dat ze niet aan de verwachtingen van haar gezin zal beantwoorden. Ook in de wereld die Tryzna in zijn roman scheidt, is het katholiek geloof heel eenzijdig, het is nauwelijks met de wereld van volwassenen verbonden. God is hier ook wreed en hardvochtig. Marysia's gevoelens voor hem veranderen onder invloed van haar vriendinnen. Op een bepaald moment begint ze, net als Rosalena, godsdienst niet meer alleen met het goede te associëren:

O mijn God, al weet ik dat Je niet van mij bent. Ik dacht dat Je goed was voor alle mensen op aarde, maar het blijkt dat Je alleen maar goed bent voor sommigen. Ik vergeef Je, maar vergeef ook mij, want Jouw dochter moet Je verlaten. (...) Ik heb voor Jou een brave kind geveinsd, want ik wilde dat Je me aardig zou vinden. En misschien heb Je me daarvoor willen straffen, Vader (Tryzna 1996: 205).

Ze weet echter ook dat hij erg machtig is. Het geloof vervult in beide romans een gelijke functie: het vormt een bovennatuurlijke sfeer, schiept een beeld van een wereld waarin er iets meer bestaat en een groot bewind heerst. De periode van het opgroeien lijkt daardoor meer bijzonder en magisch. Het laat de meisjes bovendien zien dat geen ding alleen goed of slecht is. Alles werd meer gecompliceerd. Het thema werd in het volgend hoofdstuk benaderd.

2.1.4. Goed en kwaad

De betrekking tussen goed en kwaad is in beide boeken vergelijkbaar. De twee ideeën botsen niet met elkaar. Ze bestaan naast elkaar, beïnvloeden het menselijke leven in dezelfde mate. Dat onderscheidt deze romans van de andere boeken voor adolescenten: de moeilijkheid is niet om altijd voor het goede te kiezen, maar, in het zich ervan bewustzijn dat er geen beslissing bestaat die iedereen tevreden zou maken, toch een juiste keuze te maken. Of een bepaald personage of gebeurtenis een goede of slechte invloed heeft op het hoofdpersoonage, dat blijft altijd moeilijk te zeggen. De meisjes weten dat trouwens ook niet. Marysia ontdekt het echter later dan Rosalena. Aan het begin van *Meisje niemand* blijkt het dat ze zich helemaal niet bewust is van het bestaan van het kwaad. Ze denkt dat het ergens buiten haar bereik ligt. Ze deelt de wereld zo eenvoudig als mogelijk in - mama is goed, diefstal is kwaad. Later ontdekt ze dat niet alles wat haar leuk lijkt, werkelijk goed is. De verdeling tussen goed en kwaad is een beetje scherper dan in Rosalena's overtuiging. Dat is omdat Marysia zich altijd baseert op de katholieke idee dat goede mensen naar de hemel en slechte naar de hel gaan. Hoe meer ze erover nadenkt, des te ingewikkelder worden de keuzen die ze moet maken:

Ik weet niet of ik ooit goed ben geweest. Misschien had ik alleen dorst en ben ik likkepot geweest omdat ik tot bij de bron wilde geraken (Tryzna 1996: 205).

Rosalena is niet bang voor het kwaad. Ze is eraan gewend alsof ze al vanaf haar geboorte van het bestaan ervan afwist. Het is voor haar echter ook erg ingewikkeld om een juiste beslissing te maken. Tegelijkertijd weet ze dat alles wat ze beslist zowel zijn goede als slechte kant zal hebben. Ze is ervan overtuigd dat goed zonder

kwaad gewoon niet bestaat. De roman van Anne Provoost legt evenveel nadruk op het feit dat geen enkele zaak alleen zwart of wit is. De auteur breekt in haar boek met het klassieke denkbeeld dat wat mooi is, tegelijkertijd goed moet zijn. Dat werd bevestigd door het hoofdpersonage – het feit dat Rosalena mooi is veroorzaakt alleen moeilijkheden en helpt haar helemaal niet om een beter persoon te zijn. Bovendien is ze niet moreel in de traditionele zin - ze slaapt met de mannen van haar zusters. Ze beoordeelt noch de anderen noch zichzelf. Ze denkt liever dat alles van de situatie afhangt.

Er zijn twee personen in beide romans die op een interessante manier de vage grens tussen goed en kwaad laten zien. Pimpus is een brutaal beest. Marysia heeft eens een droom gehad dat er een afschuwelijk monster was dat haar wou opeten. Ze was zo bang dat ze wakker werd en zag dat het overal zwart was van de rook. Ze maakte haar ouders, broers en zussen wakker. Dankzij het beest is haar gezin niet gestikt in de kolendamp:

Ik had toen bedacht dat ik weliswaar bang voor hem was geweest en voor hem op vlucht was gegaan, maar dat Hij toch mijn grote vriend was en Hij mij alleen maar aan het schrikken had gebracht opdat ik wakker zou worden. Dank zij Hem was alles goed afgelopen (Tryzna 1996: 109).

Pas later heeft ze hem Pimpus genoemd. Hij wordt een symbool van deze onjuiste, moeilijke taak om het goede van het kwaad te onderscheiden en tevens een symbool van het binnenste van Marysia's ziel. In *De roos en het zwijn* vervult Thybeert deze functie:

Zijn gezicht was verminkt. Hij had een bochel. De vingers van zijn rechter hand waren afgehouden zodat de hand op een hoef leek. [...] Nooit had ik een lelijker man ontmoet (Provoost 1998: 90).

In het begin denkt Rosalena dat het een boete voor haar is om z'n afschuwelijke en wrede man te dienen. Het duurt maanden voordat ze ontdekt dat hij bijzonder knap en gevoelig is: 'Onze gesprekken waren kristallen die schitterden in de duistere kelder van mijn afzondering' (Provoost 1998: 92). De hoofdpersonages van de romans van Tryzna en van Provoost onderscheiden schoonheid van het goed-zijn, het uiterlijk van het mooi-zijn. Marysia zegt tegen het monstertje van haar:

Wie weet, misschien zie je er wel schattig uit en ben je alleen in zo'n afgrijselijke gedaante aan mij verschenen, omdat als ik je had gezien als je in werkelijkheid bent, ik helemaal niet wakker zou hebben willen worden, want dan zou ik zo lang mogelijk naar je hebben willen kijken. Maar zelfs als je eruitziet zoals je er in mijn droom uitzag, dan nog mag ik je erg graag, want je hebt een goed hart (Tryzna 1996: 176).

In het boek van Anne Provoost wordt ook een droom beschreven die met de droom van Marysia, die ze tijdens de brand over Pimpus had, te vergelijken is. Die werd door Rosalena's moeder gedroomd. Het meisje herinnert het zich van de tijd toen ze nog in haar buik zat:

[...] ze werd overgevalen door een beest dat als een mens op zijn achterpoten liep en voorpoten als armen had, waardoor het leek op de mensachtige, behaarde apen uit Afrika die mijn vader na de aankomst van de ark in de haven beschreven had. Ze viel op de grond en het beest kwam op haar liggen. Ze versteende van schrik en was er zeker van dat hij het kind dat zij droeg raakte. Toch was er iets dat haar mild stemde. [...] Hij had zich nog niet van mijn moeder losgemaakt of ze had hem al vergeven (Provoost 1998: 23).

Dat is weer een voorbeeld van een beest dat op het eerste gezicht vreselijk en gevaarlijk lijkt. De droom heeft nog een andere betekenis die ik nog later zal vermelden.

De deceptie en treur van beide meisjes was groot wanneer ze zich realiseerden dat men niet alleen goede keuzes kan maken waarmee iedereen tevreden is. Rosalena weet dat haar vader het niet zal overleven als ze hem zou verlaten. Ze weet echter ook dat ze zonder Thybeert niet kan leven en hij niet zonder haar. Marysia moet voor een van de twee vriendinnen kiezen. Om ze tevreden te stellen, moet ze ook tegen haar ouders liegen. Ze probeert alles voor zichzelf te regelen, maar steeds vindt ze het onrechtvaardig, doch tegelijkertijd onontkoombaar:

En zo zal ik mijn hele verdere leven blijven kiezen. Ik zal toekijken hoe slechte mensen goede mensen de vernieling in helpen en ik zal geen vinger uitsteken. En er komt een tijd dat ik zelf kinderen zal hebben... Als je goed bent voor je eigen kinderen, moet je soms wel slecht zijn voor andermans kinderen. Voor alle kinderen is er niet genoeg. Hoe kan dat noch? Tegelijk goed en slecht zijn? (Tryzna 1996: 347, 348).

2.1.5. Sprookjeslanden

Postmodernisme

Czesław Miłosz, Poolse dichter en Nobelprijswinnaar, schreef dat *Meisje niemand* 'de eerste echt postmoderne Poolse roman is.'¹(www 4, vertaling M.C.) Men kan er een heleboel associaties met andere literaire werken in vinden, maar gezien dit korte bestek zal ik er grotendeels aan voorbij moeten gaan. In het vervolg van mijn betoog zal ik proberen in de roman van Tryzna elementen te vinden die vergeleken kunnen worden met *De roos en het zwijn* van Provoost. In beide romans worden toespelingen gemaakt op verschillende sprookjes. De titel van het boek van Provoost is op zich al een parafraze van een sprookje. De roos is de Schone en het zwijn is het Beest van een oud verhaal opgetekend door Ginafresco Straparola in de eerste helft van de zestiende eeuw. Dat is een sprookje dat vandaag de dag vooral dankzij de versie van Walt Disney bekend is. Anne Provoost creëerde een vrije versie van het verhaal, hoewel het natuurlijk in de meeste gevallen een eigen richting uitgaat. Het grootste verschil is het kind van Rosalena, haar minnaars en het feit dat het gezin geen armoede lijdt.

In het geval van *Meisje niemand* krijgt de lezer ook vaak de indruk dat hij een sprookje aan het lezen is. Het verhaal is echter geen duidelijke parafraze van een ander literair werk. Het boek begint vanaf de dag wanneer Marysia voor de eerste keer bloedt. De dag is vol van rare gebeurtenissen: ze komt een zwarte koets met zilveren sterretjes tegen en een jonge man die een lans in zijn buik heeft gestoken. De stemming is als in een bizar sprookje:

Ik kijk en zie dat Tadziu al weer op een heuvel met een stok op ons staat te schieten. Takketakketak! Ik lig dood in de wei en naast me zit een vogel. Hij is wit en wat vaag. Ik vraag hem: 'Wat wil je?' Hij heeft iets in zijn snaveltje. Hij spuugt het uit en vliegt dan weg. Het geeft licht. Ik strek mijn hand uit. Het lichtje verdwijnt, graaft zich in de grond. Ik erachteraan. Op handen en voeten kruip ik door een mollengang. Steeds dieper de duisternis in, onder de aarde (Tryzna 1996: 16-17).

De beschrijving doet, volgens mij niet toevallig, denken aan *Alice in Wonderland* van Lewis Carroll. Een zwarte mol in plaats van wit konijn, al gauw verlaat ze de werkelijkheid en gaat ze onder de grond waar ze een gezin van mollen over haar dood hoort praten. De hele tocht van Marysia door het opgroeien kan een beetje ironisch met

¹Pierwsza prawdziwie postmodernistyczna polska powieść - taką wydaje mi się *Panna Nikt* [...] (bron: www 4)

de avonturen van *Alice in Wonderland* vergeleken worden. Het meisje heeft een terugkerende droom of ingebeelde voorstelling dat ze een koningin is. Ze gedraagt zich als de wrede, groteske koningin van dit sprookje in haar bijzonder koninkrijk waarin iedereen met haar moet instemmen en het altijd tien over tien is. In het boek van Lewis Carroll is het ook altijd even laat, want de mensen hebben de tijd gedood. De rare wereld van Marysia wordt ‘Het koninkrijk van de gestorven uren’ genoemd (Tryzna 1996: 287).

Beide boeken hebben dus betrekking op sprookjes, hoewel *Meisje niemand* meer sprookjesachtig is en *De roos en het zijn* meer op fantasieliteratuur lijkt. Rosalena heeft een bijzondere gave en ze ziet meer dan andere mensen. Marysia’s alledaagsheid is vrij normaal, maar op sommige ogenblikken gebeurt er iets verrassend raars. Men weet niet of ze het droomt of zich voorstelt; mogelijk is het een verbeelding van haar onderbewustzijn. Het is niet, zoals in het geval van Rosalena, iets om te bewijzen hoe bijzonder ze is. Marysia’s ontmoetingen met de sprookjeswereld hebben duizend interpretatiemogelijkheden. In het volgende onderdeel van dit hoofdstuk zal ik proberen een paar van deze toespelingen op sprookjes in de beide romans onder de loep te nemen.

Onaardse wezens

Het zestiende-eeuwse Antwerpen in de roman van Anne Provoost is, zoals reeds vermeld, vol van verschillende schepselen. Rosalena is van mening dat ze zich in ‘[...] het grijze grensgebied waarin levenden en doden met elkaar praten zoals jonge kinderen met gekken en honden met paarden praten’(Provoost 1998: 17) bevindt. Ze krijgt deze indruk omdat een paar jaar na haar geboorte iedereen verwachtte dat ze zou sterven, meer nog, veel mensen zaten daar letterlijk op te wachten. Zij was dus altijd nauw verbonden met de wereld van de doden. De engelen die ze vaak ziet, behoren tot de meest algemeen ‘bekende’ wezens die in het boek worden getoond. De manier waarop ze voorgesteld worden, stemt echter allesbehalve overeen met de algemene voorstelling van engelen. Ze zijn zo ongevoelig, zo onverschillig en zo hardvochtig dat ze vooral angst wekken. Ze hebben nauwelijks met een echte mens te maken:

Ze stonden ongekled voor me, waardoor ze nog meer dan vroeger leken op naakte mannen zonder haargroei en zonder geslachtsorganen. Op hun buik ontbrak de navel. Ze waren wit en onaantrekkelijk, hun aantal groter dan een paar manden tevoren. Hun adem en vleugels ruisten. Ze brachten weersverandering en geur van zuurdesem mee (Provoost 1998: 81).

Een tegenstelling van de engelen zijn de elfen. Ze hebben een heleboel kenmerken die eigenlijk typisch zijn voor een gewone mens. Ze houden van lichamenlijk plezier en lichamenlijke schoonheid. Het is door het toedoen van de elfen dat Rosalena zo mooi is. Ze uiten altijd veel emoties – ze zijn vaak bevreesd of beschaamd, ze giechelen of zingen vrolijk. In tegenstelling tot de engelen hebben ze altijd medelijden met de anderen. Dat betekent echter niet dat ze beter zijn dan de engelen. Deze menselijke gevoelens van de elfen veroorzaken soms veel ongeluk. Ze zijn zich helemaal niet bewust van de gevolgen van hun daden. Ik zou zeggen dat ze een hedonistische kijk op het leven vertegenwoordigen. Al deze rare schepselen verbaasden Rosalena helemaal niet, ze was ook niet bang voor hen. Dat is omdat ze hen vanaf de dag van haar geboorte kende:

Mijn moeder liet het daarom zonder veel zorg tussen haar benen uit op de stenen vloer glijden. Het waren de elfen, zoals gewoonlijk met ingetrokken hoofden en lachende gezichten op de tegels gezeten, die me opvingen (Provoost 1998: 8).

Het feit dat Rosalena haar vader altijd in de spiegel kan zien, ook als hij heel ver weg is, is er de oorzaak van dat het meisje zich bijzonder voelt. Er zijn ook boze geesten en wandkobolden, maar deze neemt ze niet zo vaak waar. Er is een persoon die in *De Roos en het zwijn* heel vaak met bovennatuurlijke krachten geassocieerd wordt. Dat is de buurvrouw Orlinde. Zelfs voor Rosalena is ze een geheim. Soms blijkt ze een zwarte kattin te zijn en ze kan klaarblijkelijk niet gedood worden.

Marysia ziet eveneens dingen die niet bestaan. Soms, opeens, bevindt ze zich in een sprookjeswereld. Hoe dat gebeurt, is niet zo duidelijk als bij Rosalena. Marysia maakt zelf geen aantekeningen dus de lezer kan vermoeden dat het haar dromen of voorstellingen zijn, of dat het in haar onderbewustzijn gebeurt. Daar ontmoet ze nog de sporen van sprookjes en later doet ze alsof ze een koningin was, alsof ze in haar onderbewustzijn in een bizarre, groteske soort van volwassenheid speelde. De lezer kan daardoor haar karakter nog beter leren kennen. Het is alsof we over haar gedachten nog meer weten dan zijzelf.

Twee monsters zijn in de wereld van het Poolse meisje aanwezig: haar eigen monster, Pimpus, en het tweede, dat van haar vriendin, Dżigi. Soms praat ze met de monsters, ze vecht met Dżigi, ze wil haar vriendin van hem redden. Soms ziet ze hem

achter het raam van haar huis. Eens zag ze hoe iemand van het dak naar beneden springt en dan op de trottoir zag ze een grijze bloedt van hem. De lezer krijgt geen uitleg wat er aan de hand was:

Hier ligt een lijk. Ik kijk om me heen of iemand het heeft gezien. Ik zie niemand. Stil loop ik weg, op mijn tenen (Tryzna 1996: 197).

Het bovennatuurlijke in de roman van Tryzna ligt dichtbij het hedendaagse, menselijke leven. De lezer associeert het gedrag van sommige personages met psychische stoornissen. Ten eerste Kasia, maar later ook Marysia gedragen zich alsof ze met de indicaties van schizofrenie moeten vechten. Als Marysia verkouden is en koorts krijgt, beleeft ze de meeste bovennatuurlijke avonturen. Na het gebruik van alcohol is dat ook het geval. Marysia voelt zich echter niet beter dan de anderen vanwege het feit dat zulke bijzondere belevenissen haar ter deel zijn gevallen. Ze wordt echter bang ervoor en niet tevreden ermee. Alleen wanneer ze een koningin is, is er een totaal ander beeld van Marysia te zien. Ze is dan zelfzeker, machtig en vol van wreedheid.

2.2. Vergelijking ten opzichte van de vorm

2.2.1. Verteller

De twee boeken gaan over het opgroeien van een meisje. In beide teksten is dus een meisje het hoofdpersonage. Al haar handelingen zijn voor het verhaal heel belangrijk. De hoofdpersonages zijn in de romans tegelijkertijd ook de vertellers. In beide gevallen treedt de ik-verteller altijd binnen het verhaal op. Zulke centrale betrokkenheid werd door de structuralisten autodiëgetisch genoemd (Herman & Vervaeck 2005). Rosalena is een meer bewuste verteller dan Marysia. De lezer kan de omschreven gebeurtenissen makkelijk volgen. In het boek van Tryzna krijgen we een indruk dat we alleen naar de gedachten van Marysia luisteren. Ze wil de lezer niets vertellen, het lijkt een vrije gedachtegang te zijn. Soms is er geen verschil tussen de dromen van het hoofdpersonage en de werkelijkheid. De lezer weet niet welke gebeurtenissen echt

gebeuren en welke alleen fantasieën van Marysia zijn. Daarom is het verhaal zelf ook meer ingewikkeld.

Rosalena is, in tegenstelling tot Marysia, een alwetende verteller. Ze denkt aan de tijd net na haar geboorte of zelfs vooraf ze geboren werd en in haar moeders buik nog zat. Het hoofdpersone van *Meisje niemand* weet daarentegen net zo veel als we van een vijftienjarig meisje zullen vermoeden. Rosalena praat van een bepaalde afstand en men krijgt geen indruk dat het de woorden van een adolescent zijn. Op dit thema zal ik nog later in dit hoofdstuk uitvoeriger ingaan.. In ieder geval kan de lezer van het boek van Provoost ook de gedachten van de andere personages leren kennen. We weten wat de vader, zusters of de bewoners van Antwerpen denken. Wij hebben hier dus duidelijk te maken met een alwetende verteller.

In *Meisje niemand* is het van toepassing alleen wanneer de personages hun gedachten aan Marysia zeggen of als ze vermoedt wat de anderen zouden kunnen denken. Natuurlijk kan Rosalena ook alleen haar subjectieve mening geven over wat deze personen volgens haar herinneringen konden denken. Ze blijkt maar zo wijs en geheimvol dat de lezer geen probleem heeft om in haar opmerkingen te geloven. Marysia van *Meisje niemand* is in tegenstelling zeer onzeker en zelfs als ze de motieven van gedragen van andere mensen probeert te ontdekken, dan zijn het alleen vage voorstellingen. Ze probeert de gevoelens van de anderen te verstaan maar de lezer krijgt geen indruk dat ze een alwetende verteller is.

Meisje niemand is een roman waarin de taal een heel grote rol speelt. Het verhaal is echt geloofwaardig weergegeven hoewel het boek door en volwassen man is geschreven. Het is verbazingwekkend hoe Tomek Tryzna de taal van een vijftienjarige meisje kan imiteren. Door middel van de taal volgt de lezer ook het proces van opgroeien van een adolescent. Aan het begin lijkt de taal meer op die van het kind, de uitingen zijn eenvoudig en zelfs naïef. Naarmate het verhaal vordert, wordt het steeds meer ingewikkeld en daardoor kan de lezer zien dat de manier van denken van het hoofdpersone veranderd is. Het boek eindigt onverwacht als de gedachten van het meisje al geen verbinding meer met de werkelijkheid blijken te hebben.

In de roman van Anne Provoost is het hoofdpersone in dezelfde leeftijd als in het boek van Tryzna maar ze gebruikt altijd de taal van volwassenen. Dat is geen gemakkelijke taal dat een gewone adolescent zou kunnen gebruiken. Met behulp van de poëtische middelen wordt de stemming van het boek gecreëerd. Deze stemming is vol van geheimzinnigheid en wonderbaarlijkheid. In dit geval laat het hoofdpersone soms een

wandeling maken binnen haar ziel, in de bizarre en verbazingwekkende wereld. De verteller is meer objectief dan in het geval van Tryzna's boek. Rosalena weet vaak wat andere mensen denken en voelen maar beoordeelt het niet. Dat is een indirecte karakterisering, die ook van toepassing is op de karakterisering van de hoofdpersonages van beide boeken..

Wat opmerkelijk is, geen van beide boeken bevat slang in de stijl van het schrijven en in de dialogen van de adolescenten. Slang, iets typisch voor de taal van jongeren, kon in het verhaal van Anne Provoost misschien vreemd eruitzien want de plot is in de Middeleeuwen geplaatst, maar de taal is hier echter sober wat de zeggingskracht vergroot. Tomek Tryzna was in staat om de wereld van de adolescenten zo goed te tonen hoewel hij van dit middel ook geen gebruik gemaakt heeft. Er zijn veel stijlkenmerken van beide boeken die gelijk zijn. Over de gedachten en gevoelens van de hoofdpersonages weten we bijna alles, we maken een nadere kennis met beide meisjes. Men kan zeggen dat de stijl van het schrijven in beide romans diepzinnig is. De diepzinnigheid in het geval van Tryzna's roman is tegelijkertijd triviaal en ironisch.

2.2.2. Opbouw

De Roos en het zwijn wordt in negen hoofdstukken verdeeld. Aan het begin van elk hoofdstuk is er een korte beschrijving van wat er min of meer zal gebeuren. Dat is dus voor de lezer meestal geen verrassing. Mogelijk heeft de auteur voor zulke vorm gekozen omdat het boek niet bedoeld was om de lezer te amuseren maar omdat de stemming en de symboliek die er te ontcijferen is, vooral van belang zijn. Acht van de negen hoofdstukken zijn in de verleden tijd geschreven. Ze representeren bepaalde etappen van het leven van het hoofdpersonage in chronologische orde, vanaf haar geboorte. In het derde hoofdstuk wordt het meisje al dertien, de actie begint langzamer te lopen, de lezer kan haar leven als adolescent volgen. Het laatste hoofdstuk is heel kort, het telt alleen drie pagina's en wordt in tegenstelling tot de rest in tegenwoordige tijd geschreven. Er zijn verschillende mogelijkheden om dit uit te leggen. Ten eerste staat het in de rol van een soort epiloog. Het verhaal wordt samengevat, de daden van het hoofdpersonage beoordeeld en de gevolgen ervan getoond. Dit hoofdstuk is ook het meest geheimzinnig en laat een aantal interpretatiemogelijkheden toe. Volgens mij is het een enkel deel van het boek waarin het

hoofdpersonage al volwassen is en daarom wordt hier de tegenwoordige tijd toegepast. Wat meer is, het hoofdpersonage komt in dit hoofdstuk voor de eerste keer in direct contact met de lezer: ‘En hoor: hij huilt’ (Provoost, 1998: 107). De tegenwoordige tijd veroorzaakt dat Rosalena de lezer plotseling dichterbij staat en de directe aanspraak maakt deze indruk nog groter.

Meisje niemand bestaat uit twee grote delen. In het eerste deel is het hoofdpersonage mentaal nog het kind, in het tweede wordt ze volwassen of liever adolescent. Het kan ook zo geïnterpreteerd worden dat ze altijd een adolescent is maar in het eerste deel kiest ze altijd voor het goede en weet over het kwaad niet veel. In het tweede deel wordt de keuze steeds moeilijker en het hoofdpersonage begint bewust voor het kwaad te kiezen. De gebeurtenissen werden in de tegenwoordige tijd weergegeven maar soms kijkt het hoofdpersonage achteraf en vertelt iets in de verleden tijd.

Het eerste wat in het oog valt als men de twee boeken naast elkaar legt, is het feit dat de roman van Tryzna bijna vier maal dikker is. *Meisje niemand* telt inderdaad schier vier honderd pagina’s en in het geval van *De roos en het zwijn* zijn het er honderdenacht. Het betekent echter niet dat het boek van Provoost minder inhoud bevat. Ten opzichte van sommige facetten is het precies andersom. De roman van Tryzna is vol van beschrijvingen van bepaalde situaties die het hoofdpersonage met haar vriendinnen beleeft. De lezer volgt een groot aantal dialogen van de hoofdpersonages, wat bij Anne Provoost niet voorkomt. In *De roos en het zwijn* hebben we vaker met concrete beschrijvingen van gebeurtenissen en met de vrije indirecte rede te maken. De oorspronkelijke woorden van de personages worden niet direct weergegeven maar geparafraseerd. In *Meisje niemand* lezen we geen expliciete uitingen als bijvoorbeeld: ‘ik ben veranderd door de grote invloed van mijn vriendinnen’. Tryzna beschrijft het op een impliciete manier – we moeten het te weten komen als we naar gespreken van de meisjes luisteren of de relatie van het hoofdpersonage en haar ouders in acht nemen. De vertelwijze van Provoost is directer en dat komt door het feit dat de verteller alwetend blijkt en de lezer alleen de monoloog van het hoofdpersonage moet volgen. In *De roos en het zwijn* zijn de zinnen duidelijker maar tegelijkertijd de gebeurtenissen of karakters van de mensen zijn door het hoofdpersonage direct geïnterpreteerd en op een klaarblijkelijke manier getoond:

Ik hield van mijn twee zussen; ze waren me elk op hun specifieke manier dierbaar, Idelies omdat ze me aan het lachen maakte en Richenel omdat ze me tot nadenken stemde (Provoost 1998: 22).

In dit opzicht is *Meisje niemand* een meer mimetisch boek, vol van geciteerde conversaties. De auteur wil bijna letterlijk tonen wat er in de opgegeven werkelijkheid gezegd werd. De roman bevat daarom veel actie en veel gesprekken. De verteller in het boek van Anne Provoost vat liever de gebeurtenissen en de conversaties samen, wat de roman dus meer diegëtisch maakt.

In *De roos en het zwijn* weten we altijd wie er aan het woord is en wat er gebeurt. In sommige fragmenten van *Meisje niemand* is het niet zo duidelijk. Het meisje begint soms te dromen, de lezer weet niet precies wanneer de realiteit eindigt en een droom aanvangt. We weten niet of ze zich in de droom of in haar onderbewustzijn of in een helemaal andere wereld bevindt. Het meisje dat vertelt heeft opeens een man of kinderen, een keer is ze jong en dan onmiddellijk al oud. We merken niet dat de verteller veranderde, maar toch twijfelen wij of het nog steeds Marysia is die het woord voert:

Ik kijk de zal rond. ‘Waar is Marysia?’ vraag ik. ‘Waarom is mijn allerliefste Marysia hier niet bij mij?’ (Tryzna 1996: 289).

In *Meisje niemand* treedt de jij-figuur vaker op. Het hoofdpersonage wendt zich direct aan de lezer, of aan God of haar ‘innerlijke monster’, Pimpus. In sommige gevallen gebruikt ze ‘je’ gewoon in plaats van ‘men’. Rosalena richt zich direct naar de lezer alleen in het laatste hoofdstuk van de roman, waarvan de vorm anders is dan die van de overige hoofdstukken.

2.2.3. Tijd van vertellen

Naar de structuralistische narratologie wordt de tijd van het vertellen verdeeld in verteltijd, dus ‘acties of gebeurtenissen die in een daadwerkelijk vertelde verhaal optreden’ (Herman & Vervaeck 2005: 65) en de vertelde tijd – ‘het verwijst naar de duur van de gebeurtenissen op het niveau van de geschiedenis’ (Herman & Vervaeck 2005: 65). In de roman van Tryzna ligt de verteltijd dichterbij de vertelde tijd. We volgen de gebeurtenissen in het leven van het hoofdpersonage in *Meisje niemand* voor een paar maanden en de roman is dikker dan *De roos en het zwijn*. De verteltijd is sterk verbonden met de tijd waarin men het boek in staat is te lezen. Hoewel *De roos en het zwijn* korter is,

duurt de vertelde tijd vanaf de geboorte van het hoofdpersonage tot ze vijftien wordt. Ten opzichte van *Meisje niemand* hebben we hier dus met de versnelling van de actie te maken. Over het verleden van het hoofdpersonage van de Poolse roman kan de lezer ook iets te weten komen met behulp van analepsis, dus de herinneringen aan de kinderjaren. De analepsis in *Meisje niemand* is wel belangrijk voor de actie in het verhaal en heeft meestal op het hoofdpersonage betrekking – het wordt in zulk geval een homodiëgetische analepsis genoemd. Een voorbeeld is de situatie wanneer Marysia zich herinnert aan haar droom over het monster die haar gezin van de brand redde. Haar moeder was toen nog zwanger met Marysia's jongste broer, die wegens de rook van de brand blind werd geboren. Toen het verhaal van *Meisje Niemand* begint is Zenuś al een paar maanden oud. Het betekent dat de situatie gebeurde tenminste een paar maanden voor de vertelde tijd van de plot begon. Er zijn ook voorbeelden van heterodiëgetische analepsis in de roman te vinden, die andere personages betreft. Marysia vertelt soms over de jeugd van haar ouders of grootouders, de lezer komt ook te weten over het verleden van de vriendinnen van Marysia – Ewa en Kasia. In *De roos en het zwijn* hebben we met een heterodiëgetische analepsis niet zo vaak als in *Meisje niemand* te maken. De enkele voorbeelden betreffen Rosalena's moeder (haar moeders droom werd in hoofdstuk 2.2.3. van deze scriptie geciteerd) en Thybeert. In het algemeen vertelt Rosalena alles in een eenvoudige volgorde, vanaf haar geboorte. Prolepsis, dus een visie van de toekomst, komt in beide boeken niet vaak voor. Als Marysia zich in 'het koninkrijk van de gestorven uren' (Tryzna 1996: 247) bevindt, hebben we te maken met een rare veronderstelling van haar toekomst maar soms is dat ook niet precies het geval. In deze delen van het boek is de tijd surrealistisch, Marysia is tegelijkertijd een jonge koningin en een oude heks. De lezer weet uiteindelijk niet waar hij een bepaalde gebeurtenis zou moeten situeren. Zulke fragmenten noemen we achronieën en ze komen in de roman van Anne Provoost niet voor.

2. 3. Ontwikkelingsproces

De betekenis van het proces van opgroeien vandaag en in de Middeleeuwen blijft min of meer dezelfde. Ten opzichte van de biologische veranderingen, de stijging van hormonen (genoemd in hoofdstuk 1.2. van deze scriptie) blijft precies dezelfde. De

levensomstandigheden lijken geen grote invloed te hebben op bepaalde etappen van het proces. Elk mens was eens een kind en werd op een bepaald moment volwassen. Hoewel het proces hetzelfde blijft, zijn er altijd duizend mogelijkheden om het te beschrijven. Het opgroeien kent meestal een heel moeilijk en ingewikkeld verloop dus is het ook niet zo gemakkelijk om het geloofwaardig weer te geven. De auteur moet in dit geval zowel de psyche van een kind, een adolescent en een volwassene goed kennen, want het boek vertelt over alle drie.

Zowel *De roos en het zwijn* van Anne Provoost als *Meisje niemand* van Tomek Tryzna gaan over het opgroeien van een meisje, maar de meisjes zijn in andere tijdsperioden en landen geboren. De auteurs zijn ook van een verschillende herkomst en verschillend geslacht. Bij het classificeren onder een bepaald genre en doelpubliek kwam ik tot de conclusie dat beide romans in dit opzicht precies dezelfde zijn. Tryzna en Provoost zijn auteurs die met de jeugdliteratuur geassocieerd worden. De jeugdboeken die ze schrijven raken echter meestal heel moeilijke thema's aan. Hoewel ze vooral voor de jeugd bestemd zijn, kan alleen een volwassen lezer ze volledig naar waarde schatten en begrijpen. Dat is een specifieke soort van cross-over literatuur.

Ik heb al de kenmerken van het opgroeien genoemd: psychische en fysieke veranderingen, het verlaten van het gezin en streven naar zelfstandigheid, de vorming van een eigen identiteit enzovoort. Hier verder ga ik onderzoeken of alle aspecten waarover ik in hoofdstuk 1.2. verteld heb door de auteurs in acht genomen worden en op welke wijze ze getoond worden.

2.3.1. Het verlaten

Beide boeken vertellen iets over de periode toen de hoofdpersonages nog kinderen waren. In deze tijd bleek het dat alles mogelijk was. Rosalena leefde veilig samen met alle onaardse wezens, vooral elfen die voor haar zorgden. Marysia speelde met haar broers en zussen, ze kon zich in de sprookjeswereld verplaatsen. Beide meisjes leefden rustig dicht bij de natuur en ver van de stad. Ze werden geboren in huizen vol liefde. Ze kenden niet veel mensen buiten hun gezinnen. Ze wisten precies wat voor hen van belang was, daarom hadden ze geen problemen met beslissingen. Het geluk van hun familieleden had in hun waardestelsel altijd voorrang. Ze waren enorm betrokken bij het leven van het

gezin en hadden veel plichten. De lezer wordt een getuige van het moment wanneer de personages beseffen dat het gezin ze meer nodig heeft dan zichzelf hun ouders. Hier begint het probleem. Ze willen deze voorrang niet veranderen, maar opeens beschikken ze niet meer over de mogelijkheid om juiste keuzes te maken. Zowel in het boek van Tryzna als in de roman van Provoost wordt dat heel duidelijk getoond. Marysia moet vriendinnen hebben, want anders kan ze niet overleven op haar school, iedereen lacht haar uit. Daarna blijkt dat haar beide vriendinnen haar hulp echt nodig hebben, maar ze kan niet met beiden bevriend blijven. Ze maakt beloftes die ze niet kan nakomen. Ze kiest voor ontmoetingen met haar vriendinnen en ze voelt zich erg schuldig als ze haar moeder niet helpt en niet meer voor de jongere broers en zussen zorgt. Ze moet liegen tegen haar moeder en ze wil dat niet. Uiteindelijk verraadde ze haar vriendin en verlaat haar gezin. Hoe ouder ze wordt, des te grotere eisen hebben de mensen om haar heen. Er bestaat geen beslissing die iedereen tevreden zou maken. Bovendien kan Marysia zich moeilijk verzoenen met het feit dat goed en kwaad vaak twee zijden van dezelfde medaille zijn:

Zo ziet mijn volwassenheid eruit. Ik heb gekozen [...]. En zo zal ik mijn hele verdere leven blijven kiezen. Ik zal toekijken hoe slechte mensen goede mensen de vernieling in helpen en ik zal geen vinger uitsteken.

En er komt een tijd dat ik zelf kinderen zal hebben... Als je goed bent voor je eigen kinderen, moet je soms wel slecht zijn voor andermans kinderen. Voor alle kinderen is er niet genoeg. Hoe kan dat toch? Tegelijk goed en slecht zijn? Nee, dat kan niet samen gaan (Tryzna 1996: 347-348).

Hoewel het bestaan van het kwaad voor Rosalena meer duidelijk is, heeft ze precies dezelfde moeilijkheden met haar keuzen. Ze vindt het erg als ze haar vader moet verlaten, want ze weet dat zijn liefde zo groot is dat hij zonder haar niet kan leven. Het schuldgevoel is nog sterker, want zij heeft zijn goede naam door het slijk gehaald. Daarvoor moet ze een boete betalen, wat tegelijkertijd betekent dat ze haar vader intriest zou maken:

Ik ken mijn vader. Hij zal ophouden met eten en schijndood blijven tot ik terugkom (Provoost 1998: 107-108).

Het verband tussen schuldgevoel en ontwikkelingsproces is dus in beide boeken heel sterk. De meisjes weten dat ze gehoorzaam moeten zijn zoals ze altijd waren, maar ze weten ook intuïtief dat ze onafhankelijk moeten worden. Anders zullen ze niet volwassen worden. Ze voelen zich slecht en schuldig maar tegelijkertijd staat het vast: alleen wanneer ze het huis verlaten, kunnen ze naar hun eigen identiteit gaan zoeken. De meisjes worden ouder en zich meer bewust van de problemen van volwassenen. Ze houden zo

hard van hun gezinnen en ze voelen zich zo verantwoordelijk dat het verlaten van het huis met een grote pijn verbonden is. De keus is heel tragisch, maar tevens blijkt het de enige oplossing om volwassen te worden.

Edward Munch *Pubertijd*

Dat is dus het hoofddoel van de twee hoofdpersonages – minder of meer bewust streven ze naar het verlaten van hun gezinnen. Bovendien willen ze gelukkig blijven en degenen die ze liefhebben gelukkig maken. Dan, weg van huis, zoeken ze opnieuw naar zichzelf. Ze willen nagaan of ze zichzelf ook op een nieuwe plek zouden kunnen vinden. Het lukt

niet altijd. Als Rosalena bij Thybeert woont, denkt ze over zichzelf als over een schuldenaar. Ze moet aan het nieuwe gevoel wennen dat het geen straf voor haar is, maar een plezier. Met Marysia is het anders. Gedeeltelijk wegens het feit dat ze uit een het platteland komt, is ze enorm onzeker. Ze weet niet hoe de meisjes van de stad zich gedragen, ze probeert dus haar vriendinnen na te bootsen.

Het probleem van Marysia en Rosalena is nog groter aangezien hun ouders het hen niet eenvoudig maken om zelfstandig te worden. Rosalena's vader heeft geen vrouw en ze is zijn geliefde dochter. Haar oudere zussen zijn al getrouwd – als ze weg zou gaan, zou ze haar vader alleen achterlaten. Marysia's moeder is hoogstwaarschijnlijk niet helemaal gelukkig met haar man. Het feit dat ze vijf kinderen heeft en zeer weinig geld, bemoeilijkt de huishoudplichten nog meer. Marysia moet al haar vrije tijd besteden om haar te helpen:

‘Je moet mijn invalster zijn, niet mijn ontaarde dochter’, zegt mamma. ‘Door jou heb ik geen warm eten kunnen klaarmaken, want er is geen groente’(Tryzna, 1996: 111).

De ouders van Marysia helpen haar niet bij dit moeilijke proces van opgroeien. Bovendien voelt ze zich verloren in de nieuwe omgeving en in dit opzicht krijgt ze ook geen ondersteuning. Marysia moet liegen om met haar vriendinnen te kunnen afspreken. Toen ze eens te lang buiten huis bleef, kreeg ze van haar moeder te horen dat ze haar dochter niet meer was. Dat veroorzaakte dat ze zich nog meer verloren voelde. Rosalena's vader wou niet dat zijn dochter ging trouwen. De mannen van haar zusters waren op haar verliefd, maar ze kregen geen toestemming om met haar te huwen, met als gevolg dat Rosalena haar geluk niet kon vinden. De meisjes probeerden met grote moeite de werkelijkheid aan hun plannen aan te passen.

2.3.2. In de toekomst kijken

Wat zien de kinderen als ze over zichzelf over vijftien jaar denken en wat heeft dat met de werkelijkheid te maken? De verandering van de toekomstplannen kan ook veel zeggen over de verandering van een adolescent. Volwassen worden betekent soms het opgeven van dromen.

Eerst wou Marysia een kleermaakster worden, net als haar moeder. Als ze naar de stad verhuist en haar materiële situatie vergelijkt met die van haar vriendinnen, begint ze over iets anders te dromen. Ze wil voor haar gezin piano spelen, zo veel geld verzamelen om de ogen van haar klein broertje te kunnen genezen en ook haar moeders hart en spataderen te laten opereren. Ze stelt zich voor dat ze in de toekomst rijk en machtig is. In haar verbeelding heeft ze ook een man, een rijke man, die van haar houdt en heel knap is. Haar gevoelens voor deze man zijn niet echt van belang. Hoe ouder ze is, hoe ‘praktischer’ ze denkt. Het zijn geen dromen van een prins met wie ze gelukkig wil leven:

Wat zal mamma raar opkijken als ze erachter komt dat ik nooit kleermaakster zal worden. Ik ga toelatingsexamen doen voor het Algemeen Vormend Lyceum, samen met Ewa[...]. Na mijn eindexamen ga ik filosofie studeren. Ik word professor in de filosofie, ik word zelfs nog knapper dan Kasia Bogdańska. [...] Rijke kerels zijn afschuwelijke snobs. Voor zo iemand zou het een hele belediging zijn als hij met een naaister zou moeten trouwen. Voor hen moet je iets exotisch studeren, hoe vreemder en onbegrijpelijker hoe beter (Tryzna, 1996: 302-303).

Haar gezin is voor haar geen voorbeeld, maar ze vindt de mening van Ewa en Kasia zeer belangrijk. Marysia wordt heel cynisch, ze denkt nu alleen aan zichzelf en haar eigen geluk. Dat zijn geen dromen meer, maar hardvochtige schattingen:

Een rijke vent is natuurlijk alleen maar een nooduitgang, een soort lanceerinstallatie. Je moet toch ergens zelfstandig worden, je los maken van je gezin, van dat zielige kluitje eendjes dat van de eerste van de maand tot de eerste van de volgende maand maar wat rondpoedelt in de visvijver. Ik moet slim zijn en ze belazeren, want ik weet dat ze er alles aan zullen doen om ervoor te zorgen dat ik mijn vleugels niet zal uitslaan en wegvliegen. [...] En van zo’n kerel kom je heel gemakkelijk af na het huwelijk (Tryzna, 1996: 303).

Niet alleen wordt ze cynisch met betrekking tot haar gezin, zij heeft haar plaats in de hiërarchie ook drastisch veranderd. Een paar maanden geleden, toen Marysia nog op een dorp woonde, dacht ze helemaal anders:

Ik ben nu net als mamma. Onze Lieve Heer heeft het zo geregeld met vrouwen dat ze kinderen kunnen baren zodat de mensheid niet hoeft uit te sterven. Op een keer zal ik ook kinderen baren. Een jongen en een meisje. Het jongentje zal Pawelek heten en het meisje Zuzanna (Tryzna, 1996: 17).

Moelijk te geloven dat het de gedachten van hetzelfde meisje zijn. De toekomstplannen blijken dus flink verbonden te zijn met de invloed van de vriendinnen. De relatie van het hoofdpersonage met Ewa en Kasia is heel sterk. Marysia bewondert ze zo dat de lezer

soms de indruk krijgt dat ze op haar vriendinnen verliefd is. Het is trouwens in sommige recensies zo geïnterpreteerd, wat in hoofdstuk 3.2. nog vermeld wordt.

In de Middeleeuwen dacht een vrouw niet na over educatie of een toekomstig beroep. De meisjes trouwden als ze al heel jong waren en ze droomden van een goede, knappe man. Rosalena's leven is vanaf de geboorte zo raar dat ze nooit zulke plannen had als haar twee zusters. Ze was verbaasd dat ze het überhaupt overleefd had en ze verwachtte dus niet veel meer van het leven. Ze voelde zich gelukkig, thuis bij haar knobbelzwijn en rozenstruik. In dit geval waren er twee mannen, Ottokar en Tiras, die deze stilte aantastten. Pas later kwam ook Thybeert aan de beurt. Door deze mannen werd Rosalena gefascineerd zoals Marysia door haar vriendinnen, met alleen dit kleine verschil dat Rosalena ook belangstelling voor hun lichamen had. Rosalena voelt zich teleurgesteld als ze hoort dat haar vader geen toestemming gaf aan Ottokar om met haar te trouwen. De situatie herhaalt zich met Tiras. De vader van het hoofdpersonage wil haar huwelijk kennelijk niet. De beslissingen van Rosalena's vader leiden tot een vreemde situatie binnen dit gezin. De mannen van Richenel en Idelis komen elke nacht naar Rosalena's bed. Wanneer het meisje ontdekt dat het de mannen van haar zusters zijn en dat ze zwanger is, voelt ze zich zeer schuldig. Haar huisdier Zoran verlaat haar wanneer ze voor het eerst naar een man verlangt. Rosalena beslist uiteindelijk naar Thybeert te vluchten. Ze weet niet meteen dat ze door hem gefascineerd wordt, in grote mate wegens het schuldgevoel ten opzichte van haar vader.

Hoe ouder de meisjes worden, des te ingewikkelder wordt hun relatie met mannen. De droom om te trouwen en kinderen te hebben, krijgt een totaal andere betekenis. Hij is hoogstwaarschijnlijk verbonden met de seksuele ontwikkeling van Marysia en Rosalena.

2.3.3. Seksualiteit

Over uiterlijke verandering heb ik al in hoofdstuk 2.1.1. iets gezegd. Zowel Tryzna als Provoost gebruiken het middel van de spiegel om te laten zien hoe de meisjes opeens ontdekken dat ze volwassen worden. Ze zien er niet meer uit als kleine meisjes, maar als jonge, mooie vrouwen. Ze beginnen na te denken wat te doen met deze schoonheid en welke invloed ze op hun leven heeft – in beide romans is het een

thema. In het geval van Rosalena kan het kijken in de spiegel nog een betekenis krijgen. Het feit dat ze haar vader in de spiegel van haar moeder ziet, kan symbolisch geïnterpreteerd worden. Natuurlijk betekent het dat ze haar vader mist als hij ver weg is en dat ze een bijzondere relatie met hem heeft. Het is echter ook een teken van haar onbewuste denkwijze – misschien wil ze naar zichzelf kijken met de ogen van haar vader, wiens mening voor haar het belangrijkste is.

De fysieke verandering van Marysia wordt ook door middel van de spiegel getoond. Haar ouders zijn voor haar echter geen goed voorbeeld dus de spiegels waarin ze naar zichzelf met nieuwsgierigheid kijkt, bevinden zich bij haar twee vriendinnen. Marysia beoordeelt zichzelf door de ogen van Ewa en Kasia en hun mening is voor haar het belangrijkste. Het zijn de vriendinnen die Marysia voor het eerst zeggen dat ze zeer mooi is.

Meisje niemand begint op de dag waarop het hoofdpersonage voor de eerste keer haar menstruatie krijgt. Deze dag is vol van rare gebeurtenissen, alsof ze in een andere wereld binnenkomt. Uit de gouden koets viel een jongen met een lans in zijn buik gestoken. Marysia kon hem niet helpen. Misschien was het de droom van een prins die niet langer geldt en die ze moet opgeven. Ze heeft op deze dag voor het eerst over zichzelf als over een vrouw nagedacht: ‘Ze weten niet eens dat hun oudste zus net vrouw is geworden. Ik ben nu net als mamma’(Tryzna 1996: 17). Dat is maar pas het begin van de psychische verandering. Ze denkt nog niet over jongens of seks. Over een paar maanden verandert haar houding tegenover religie, goed en kwaad en pas dan wordt ze door Ewa betoverd:

Maar het knapste meisje is Ewa Bogdaj [...]. Ze heeft een mooie bruine huid. Ze zit voor me, ik kijk dus voortdurend naar haar. Vanachter ziet ze er ook mooi uit [...]. Ik heb nog nooit zo'n knap meisje gezien, of het moet op de televisie zijn geweest, in een of andere film, of bij de missverkiezingen (Tryzna 1996: 29-30).

Met Ewa is de seksuele ontwikkeling van het hoofdpersonage het meest verbonden. Ze laat Marysia ook zien hoe ze elke man kan manipuleren om haar doelen te bereiken of gewoon voor de grap. De vriendschap van de twee meisjes is heel dominerend en vol van extreme gevoelens. De beschreven taferelen zijn heel vaak zo dubbelzinnig dat de lezer niet weet wat er tussen deze vriendinnen gebeurt, maar het is zeker vol van intimiteit. Ewa is meer bekend met seks hoewel ze ook pas vijftien is. Ze vertelt eens aan Marysia hoe ze ooit verkracht werd. Deze moeilijke ervaring veroorzaakte dat Ewa's houding tegenover mannen niets te maken heeft met liefde, dat is eerder een spel.

De meisjes houden wel van elkaar. Ze zijn nog heel jong en alles wat men met seks kan verbinden is heel onduidelijk voorgesteld. Marysia vindt Ewa's broer ook heel knap, maar ze denkt nog niet veel aan jongens.

Anne Provoost beschrijft de seksuele ontwikkeling van Rosalena met evenveel dubbelzinnigheid. In *De roos en het zwijn* lijkt seks een belangrijker en duidelijker voorgesteld thema te zijn dan in *Meisje niemand*. De oorzaak daarvan is misschien wat ik al eerder vermeld had – het huwelijk is het belangrijkste doel van een meisje in de Middeleeuwen en een dergelijk meisje trouwt meestal op heel jonge leeftijd.

Rosalena's seksualiteit is in het begin met een troeteldier verbonden dat ze na haar moeders dood van haar vader kreeg. Dat is een knobbelzwijn, Zoran – de beste vriend van het meisje. De lezer ontdekt dit verband op de dag waarop Rosalena voor de eerste keer bloedt: 'ik werd vrouw. Ik verloor kleine hoeveelheden bloed, en het was Zoran die me ondanks zijn pijn en zijn ongemak met de eindeloze toewijding van een pas bevallen moederdier schoonlikte'(Provoost 1998: 34). Deze relatie is heel zuiver en onschuldig. Als de mannen in Rosalena's omgeving beginnen te verschijnen, wordt Zoran jaloeers. Als Rosalena's lichaam verandert, krijgt ze meer en meer belangstelling van verschillende mannen uit de beurt. Dat is voor haar een beetje lastig want het veroorzaakt de afgunst van haar zusters:

Ik verlangde terug naar de tijd dat ik doorschijnend en ziekelijk was en ik een speciale behandeling kreeg omdat men medelijden met me had, niet omdat men bang was voor de perfectie van mijn gezicht en de mooie welvingen van mijn lichaam (Provoost 1998: 57).

Bovendien weet ze dat de mannen alleen belangstelling voor haar lichaam hebben, niet voor haar ziel. Tegelijkertijd ontdekt het meisje dat ze het mannelijke lichaam ook heel aantrekkelijk vindt:

Toen hij zo voor mij stond, met zijn krachtige bovenlijf bijna zichtbaar onder zijn huid bewogen, ging er een schok door me heen [...]. Mijn ogen zetten zich op hem vast en voor even vergat ik de arme Zoran, die op dat moment in de ingewanden van de heuvel lag te lijden (Provoost 1998: 36).

Toen Rosalena's zusters al getrouwd waren, kreeg ze geheime bezoeken van haar minnaars in de nacht. Na het eerste bezoek verliest ze Zoran, die voelde dat ze hem niet meer nodig heeft. Het dier was een cadeautje van haar vader. Elk contact met of verlangen naar een man resulteert in een groot schuldgevoel tegenover haar vader. Seks

heeft in deze roman ook iets te maken met brutaliteit en gevaar. Een man wou Rosalena eens in het bos verkrachten, maar gelukkig lukte het hem niet. De droom van Rosalena's moeder verklaart deze specifieke houding tegen lichamelijke contacten met mannen een beetje. Er kan gezegd worden dat deze droom een allegorie is voor het hele verhaal in *De roos en het zwijn*, alsook voor het sprookje over de Schone en het Beest. Mannen hebben daar veel eigenschappen gemeen met wilde dieren. In het begin willen ze laten zien dat ze macht hebben en schrik kunnen aanjagen, terwijl ze op zoek zijn naar iemand die voor hen zou zorgen:

Ze werd overvallen door een beest dat als een mens op zijn achterpoten liep en voorpoten als armen had, waardoor het leek op de mensachtige, behaarde apen uit Afrika die mijn vader na de aankomst van de ark in de haven beschreven had. Ze viel op de grond en het beest kwam op haar liggen. Ze versteende van schrik en was er zeker van dat hij het kind dat ze droeg raakte. Toch was er iets die haar mild stemde. Het beest likte en snoof, maar de geluiden die hij voortbracht konden het snikkende geluid diep in zijn keel niet verdoezelen. Hij stortte zijn eindeloze verdriet in haar uit. Hij had zich nog niet van mijn moeder los gemaakt of ze had hem al vergeven. Hij liep weg op vier poten, als een dier, met een hangende kop en een hangende staart (Provoost 1998: 23).

Deze gebeurtenis is een soort voorspelling van de toekomst van Rosalena. Thybeert is een vijand van haar gezin. In het begin is het hoofdpersonage bang voor hem, hij ziet eruit als een afschuwelijk beest. Er is echter iets in hem dat Rosalena aantrekt. Hij is een bijzonder interessant personage, niet alleen omdat hij rijk en goed opgeleid is. Hij is intriest nadat zijn gezin tijdens de pokkenplaag stierf. De droom verscheen toen er in de buik van Rosalena's moeder al heel weinig ruimte was en het kindje eruit wou. Ze werd een paar dagen na deze droom geboren. Toen Thybeert in Rosalena's leven verscheen, was het ook de juiste tijd voor haar om het huis te verlaten. Deze lelijke, verminkte man deed het meisje denken aan alle dingen waarvan ze het meest hield: 'Ik stond hem minutenlang aan te kijken, me plots haarscherp Zoran, mijn vader en mijn rozenstruik herinnerend' (Provoost 1998: 90). Uiteindelijk wordt ze op hem verliefd en kan zonder hem niet meer leven. Rosalena ontdekt dat wat verschrikkelijk is, niet noodzakelijk ook kwaadaardig moet zijn. Bovendien merkt ze een grote gelijkenis tussen Thybeert en zichzelf:

'Weet je hoeveel mismaakte kinderen er per jaar geboren worden?' vroeg hij ernstig aan de oude bediende, die zijn ogen dichthield als om te tellen en over het aantal na te denken. 'En weet je hoe klein hun overlevingskansen zijn? Ik had niet in leven mogen blijven.' (Provoost 1998: 103).

Rosalena was ook een mismaakt kind, dat een kleine overlevingskans had en daardoor kan ze Thybeert zo goed begrijpen. Hij wordt haar laatste minnaar.

De personen die invloed uitoefenen op de hoofdpersonages van beide boeken, blijken een aantal gemeenschappelijke kenmerken te hebben. Ze zijn in elk geval heel rijk. Marysia is verbaasd over de dingen die ze bij Ewa en Kasia thuis ziet. In zulke mooie huizen was ze nooit eerder geweest. Rosalena's gezin is niet arm, maar ze heeft geen bediende zoals Thybeert, of geen boeken thuis. Voor de hoofdpersonages komen Ewa, Kasia en Thybeert uit een andere wereld. De twee vriendinnen van Marysia en de minnaar van Rosalena zijn toch een beetje onrealistisch en ze verschillen veel van gewone mensen. Ofwel zijn ze bijzonder mooi en knap ofwel buitengewoon begaafd en talentrijk. De seksuele ontwikkeling van Rosalena verloopt een beetje sneller dan in het geval van Marysia. Dat is verbonden met het feit dat het verhaal in een andere tijdsperiode wordt geplaatst. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw denkt een meisje van vijftien nog niet over trouwen. Zo is het in het geval van Marysia Kawczak. Ze is in de ogen van haar ouders nog te jong om een mannelijke vriend te hebben. Ze werden erg boos toen ze Marysia samen met de broer van Ewa op de motorfiets zag. Het gevoel van verliefd worden is in het boek van Anne Provoost ook op een ongewone manier omschreven. Hoewel er zelfs in het verhaal over Rosalena geen sprake is van een typisch gevoel van verliefd worden. Deze gevoelens zijn erg ingewikkeld. Ewa, Kasia en Thybeert zijn in de twee romans zeer belangrijke personen, die een enorm grote rol spelen in het ontwikkelingsproces.

2.3.4. Droeveige keuzen

In beide boeken hebben wij met een grote verandering van de hoofdpersonages te maken. Beide meisjes ontdekken iets in zichzelf dat ze vroeger niet kenden en dat ze niet hadden kunnen vermoeden.

Voor het hoofdpersonage uit *Meisje Niemand* was de adolescentieperiode bijzonder moeilijk vanwege het feit dat ze tegelijkertijd in een nieuwe omgeving terecht komt. De realiteit van de stad is voor een vijftienjarig meisje van het platteland

heel vreemd en brutaal. In plaats van te zoeken naar eigen identiteit moet Marysia hulp zoeken om in de nieuwe situatie te kunnen overleven. Intussen beginnen haar problemen en dan kan ze haar persoonlijkheid niet meer vinden. Het gaat de verkeerde richting op, want ze zoekt niet in zichzelf, maar in andere personen. Soms verschijnen er in het boek onrustwekkende tekens die voorspellen wat er zal gebeuren. Zo zegt Marysia bijvoorbeeld tijdens de les dat ze niet aanwezig is. Vervolgens blijken zelfs haar ouders haar niet te herkennen:

‘Je kunt haar beter eens aankijken. Dat is onze dochter namelijk niet.’ Pappa kijkt me aandachtig aan. En mamma gaat verder: ‘Moet je zien, dit is een heel ander meisje, een of andere artieste uit Gekkendorp. Onze Marysia had niet van zulke lange haren. Haar neus zag er ook anders uit, een stuk platter. En ze was kleiner.’

‘Je hebt gelijk’, zegt pappa. ‘Wat doet ze in onze keuken?’[...]

Ik draai mijn hoofd naar het raam, naar mijn nachtelijke spiegel.

Mijn spiegelbeeld is niet te zien.

Daar staat niemand achter het raam (Tryzna 1996: 231-232).

Marysia’s zelfzekerheid baseert zich alleen op de karakters van haar vriendinnen. De vriendinnen maken er gebruik van, ze weten hoe afhankelijk het hoofdpersonage is en willen haar alleen voor zichzelf – ze kan niet met beide meisjes bevriend zijn. Uiteindelijk, op een bepaalde dag moet Marysia kiezen. Ze kan de juiste keus echter niet maken en als ze het al weet dan is het nog te laat. Marysia wil iedereen helpen terwijl ze zichzelf helemaal vergeet. Het monster van haar zegt het aan het eind heel direct:

‘Om anderen te kunnen helpen,’ zegt Pimpus, ‘moet je eerst jezelf helpen. Is het geen komisch gezicht als een blinde een andere blinde leidt? Denk aan jezelf, Marysia.’(Tryzna 1996: 353)

Het meisje heeft ook niemand om hulp aan te vragen. Ze blijft alleen met haar keus.

Rosalena wordt verliefd op een man die haar huis wou verbranden en haar vader boete liet doen. Rosalena was echter de oorzaak van deze boete. Haar vader vroeg zijn drie dochters wat ze van hem wouden krijgen: juwelen, kleren of misschien handschoenen – “Koop me een zalf waarmee ik Lucretia het gezicht kan teruggeven,’ zei ik hard genoeg voor de engelen om het te horen’ (Provoost 1998: 64). Anders dan haar zusters vroeg Rosalena niet om iets voor zichzelf, maar ze deed het om de engelen te doen denken dat ze edel was. Zulke zalf kon men alleen verkrijgen uit de bladeren

van een witte roos die, zoals later bleek, alleen in de tuin van Thybeert te vinden was. Rosalena's vader was zo uitgeput na de lange reis dat hij niet op de toestemming van de eigenaar van de bloem wachtte. Rosalena moet een moeilijke keuze maken wanneer ze voelt dat ze naar de wrede man verlangt die haar vaders goede naam aantastte. Ze houdt van twee mannen – haar vader en Thybeert en ze weet dat beide mannen zonder haar niet kunnen leven. Er bestaat geen goede beslissing – Rosalena moet, met grote pijn en een hevige schuldgevoel, iets opgeven. Ze kan deze keer, zoals Marysia, geen hulp verwachten van elfen of engelen, die haar leven tot nu toe zo graag wouden beïnvloeden.

2.3.5. Een kind gaat voorbij

De roos en het zwijn en *Meisje niemand* eindigen op een gelijke wijze. De meisjes moeten volwassen worden, ze moeten leren dat ze niet alles kunnen hebben. Ze moeten leren om moeilijke keuzen te maken die opofferingen vereisen. Ten eerste moeten ze het kind dat ze binnenin hebben voorgoed verlaten. In beide boeken is zo'n verlaten kind een symbool van volwassen worden. In beide romans is het bovendien geen gewoon kind. In *Meisje niemand* is het gehandicapt – dat is het blinde broertje van Marysia. In *De roos en het zwijn* is het mismaakt – het kind van Rosalena wordt geboren met twee hoofdjes. Het symboliseert dat de meisjes geen kinderen meer zijn. Ze moeten deze rare wezens vernietigen om hun tocht naar volwassenheid te beëindigen.

Omdat de verteller in *Meisje niemand* in Marysia's hoofd zit, is het voor de lezer vaak moeilijk te bepalen wat er in de werkelijkheid gebeurt. Toen Marysia een belangrijke beslissing moest nemen, voelde ze zich zo verloren dat haar gedachten heel ingewikkeld en onduidelijk werden. De lezer weet niet precies wat er aan de hand is, want alles wordt opeens heel onrealistisch. Marysia ontmoet haar monster-vriend, Pimpus, die haar een brief geeft. Daarna ziet ze een bliksem haar vriendin Kasia treffen. Marysia is ervan overtuigd dat Kasia stierf en dat het haar schuld is. Op dat moment wordt alles nog minder duidelijk. Marysia heeft koorts en heeft rare fantasieën. Ze heeft

een klein broertje, Zenuś, dat voor haar als een zoontje is. Hij is blind vanaf de geboorte. Marysia neemt het kindje mee en springt van haar balkon:

Ik vlieg door een zwarte leegte, rond en zwaar, zwanger van de gloed die in mijn binnenste aanzwelt. Ik sluit mijn schoot, zodat de schreeuw van de vrucht mij niet verlaat. Wat is dit voor bevallig die erin bestaat dat ik nooit meer zal bevallen, maar voortdurend baren zal, eeuwig in strijd met de gloed die aanzwelt (Tryzna 1996: 376).

De lezer kiest of hij het wel of niet gelooft. Het kan alleen in Marysia's gedachten gebeuren onder invloed van de koorts, maar het kan ook wel waar zijn. Dat zou een heel treurig einde zijn van het verhaal over een meisje dat nooit zal opgroeien.

Rosalena raakt zwanger na de bezoeken van haar minnaars. Haar zusters zwijgen, maar ze vermoeden dat het iets met hun mannen te maken heeft. Ze vragen enkel aan Rosalena om als ze een tweeling krijgt, een van de kinderen te mogen hebben. De zusters kunnen na de pokkenplaag geen kinderen meer krijgen. Rosalena voelt zich zo schuldig dat ze op beide verzoeken ingaat. Haar kind is zelfs voor de elfen een verrassing:

Het meisje was een gedrocht [...]. Het had twee hoofden en twee paar armpjes, twee opzij en twee op de rug, het ene paar beter uitgegroeid dan het andere omdat het bij de bevalling was gebroken. Het had twee benen die vroeg of laat het gewicht van dat hele, uitgebreide lichaam zouden moeten dragen. De gezichtjes stonden wang aan wang, waardoor ze in een innige omhelzing naast elkaar schenen te liggen. Hun trekken waren identiek en mooier dan van welk kind ook (Provoost 1998: 104).

Rosalena moet het kind verlaten. Het blijft achter bij haar vader en zussen. Ze doet alles tegen de wil van de elfen, engelen en haar gezin. Ze neemt de beslissing om naar Thybeert te vertrekken:

Ik houd stil en twijfel. Ik ga met mijn gezicht in de wind staan om te voelen wat me naar Thybeert drijft. Ik weet het niet zeker, maar ik denk dat wat me vervult sneeuw witte, doorschijnende liefde is, gaaf als mijn gezicht en eerlijk als het zijne (Provoost 1998: 108).

Beide boeken eindigen op een manier zodat de lezer met een vraagteken achterblijft. De dilemma's van de hoofdpersonages worden niet opgelost, de lezer krijgt geen antwoorden op de vragen die hij tijdens het lezen bedacht. De laatste pagina's zijn in beide gevallen vol van verdriet. De meisjes beginnen hun volwassen leven met een

pijnlijk gevoel dat ze de veilige en zorgeloze rol van een kind voor altijd moeten laten varen. Marysia voelt dat als er geen meer kind in haar zit, ze zich leeg voelt. Ze probeert haar identiteit op deze van haar vriendinnen te baseren, wat een onmogelijke poging blijkt en daarom wordt ze ‘meisje niemand’ genoemd. Rosalena ziet zichzelf in de ogen van haar vader of van Thybeert. Ze ziet het in de spiegel als de ene haar mist wanneer ze bij de andere is. Ze zou altijd iemand moeten verlaten, iets opgeven. Daarom zegt ze: ‘Mijn bestaan is een oefening in het verdwijnen’ (Provoost 1998: 108). Rosalena en Marysia nemen beslissingen die zelfs henzelf niet te begrijpen zijn. Ze verbazen zich over hetgeen waarvoor ze hebben gekozen. Ze voelen dat het zo moet, dat het juist is en dat het de enige oplossing is:

Aan een worst vastgebonden bibber ik aan het einde van het koord. Er komt een stormwind opzetten en breekt het koord. Waar brengt de wind mij naartoe? (Tryzna 1996: 302)

Ik weet dat ik altijd maar heen en weer zal blijven gaan, een heel leven lang [...]. Wie zal mij doden, verlossen uit deze eeuwige beweging? Wie zal ik kussen om de dingen te keren? (Provoost 1998: 108)

Rosalena slaapt met de mannen van haar zusters, ze kiest voor een minnaar in plaats van voor haar kind. Marysia maakt haar klein broertje dood. Toch blijven de meisjes positieve personages. Waarschijnlijk is dat veroorzaakt door het feit dat ze geen invloed hebben op wat er gebeurt, op de verandering die ze meemaken. Alles wat gebeurt, moet symbolisch begrepen worden. De taak van de lezer is niet om deze instellingen te beoordelen, maar om te getuigen hoe dit moeilijke proces doorloopt. Imperfectie moet een kenmerk van de adolescentieperiode zijn, anders zou het hoofdpersonage niemand overtuigen.

Tryzna is een auteur die echter naar de dingen altijd extreem kijkt, met geen doekjes erom vindend - dat ziet men ook in andere boeken van hem als *Ga, heb lief* of *Taniec w skorupkach*. Zijn boeken beëindigen meestal met geen *happy end* en de pessimistische kijk naar de wereld is ook in *Meisje niemand* goed merkbaar. Hoewel Rosalena in het boek van Anne Provoost geen juiste oplossing vindt, is het nooit zo hopeloos als in het boek van Tryzna. Voor Rosalena zijn de dingen een beetje makkelijker, zelfs omdat ze een meer onafhankelijk personage is. Marysia is, in tegenstelling tot Rosalena, vooral als een slachtoffer voorgesteld.

Beide boeken zijn vol van symbolen en wonderlijke gebeurtenissen, in beide boeken spelen dromen een rol. De adolescentie wordt als de tijd van bijzonder moeilijke keuzen getoond, als een bekwaamheid om de keuzen zelfstandig en in overeenstemming met zichzelf te maken. *Meisje niemand* bewijst hoe belangrijk het is om altijd zichzelf te zijn. *De roos en het zwijn* legt een grote nadruk op het negeren van de stereotiepe dat wat mooi is, moet tegelijkertijd ook goed zijn en dat de mooie mensen het makkelijker in het leven hebben. Provoost laat zien dat het toch niet altijd tot het goede leidt. Ik denk bovendien dat beide romans aan de jonge lezer laten zien, dat lijden een onafscheidelijke element van het menselijke leven is en dat het leven in wezen ambivalent is. Dat is wat de hoofdpersonages van beide boeken uiteindelijk ontdekken.

3. Receptie

De schets van de receptie van Tomek Tryzna en Anne Provoost dat hieronder gegeven wordt, heeft geen ambities om een volledig receptiënonderzoek te presenteren. Het doel ervan is om een idee te geven van hoe de boeken van deze auteurs in het Nederlandse en in het Poolse taalgebied werden ontvangen. Da nadruk is op *Meisje niemand* en *De roos en het zwijn* gelegd hoewel er ook andere romans van Provoost die naar het Pools zijn vertaald en deze van Tryzna, die in Nederland zijn uitgegeven, tevens worden genoemd. Het doel van deze schets is om een bredere context van de vergelijking van de twee boeken te creëren.

3.1. Tomek Tryzna in het Nederlandse taalgebied en in Polen

Het was voor Tomek Tryzna niet zo makkelijk om zijn eerste roman uit te geven hoewel hij al eerder gepubliceerd heeft en bekend was in de filmwereld. *Meisje niemand* werd al in 1988 geschreven maar verscheen in Polen pas in 1994. De auteur herinnert dat de problemen waren veroorzaakt door het feit dat het zo moeilijk te classificeren was of het boek voor jongeren of voor volwassenen bestemd zou moeten worden. Uiteindelijk besloot een van de filmproducenten, een collega van Tryzna om in het boek zijn eigen geld te investeren (vgl. www 12). De roman werd meteen ‘één van de belangrijkste Poolse romans van de jaren negentig’² genoemd. Niet alle literaire critici vonden het echter even voortreffelijk. Voor sommigen, onder andere Kinga Dunin, een bekende Poolse criticus, schrijfster en publiciste, was het boek leuk om te lezen maar niet echt schitterend (www 5). Een interessant essay van Czesław Miłosz (1994, www 4) werd voor de roman van Tryzna winstgevend. Het werd de bekendste interpretatie van *Meisje niemand*. Miłosz schreef:

Ik hield me met *Meisje niemand* bezig, want Tomek Tryzna moet een goede man zijn. Hij heeft medelijden voor de mensen, vooral voor die van vijftien, die gedwongen zijn om zichzelf en hun existentie op de wereld nu, in de afronding van de twintigste eeuw te erkennen [...].

De eerste, echt posmodernistische Poolse roman – zo lijkt voor mij *Meisje niemand* [...] (www 4).³

²[...] jedną z najważniejszych powieści polskich lat 90’ (Piotr Bartkowski, www 5, vertaling M.C.).

³Zająłem się *Panna Nikt* dlatego, że ten Tomek Tryzna musi być dobrym człowiekiem. Żal mu ludzi, przede wszystkim piętnastoletnich, zmuszonych poznawać i siebie, i egzystencję na ziemi teraz, w końcu dwudziestego wieku [...]. Pierwsza prawdziwie postmodernistyczna polska powieść - taką wydaje mi się *Panna Nikt* [...] (vertaling M.C.)

Meisje niemand werd als bestseller verkocht, maar ook als een boek voor de adolescenten. Het was echter niet de bedoeling van de auteur. Het boek werd zelfs op de boekenlijst als een aanvullende lectuur op school toegevoegd. Volgens sommige recensenten is het boek helemaal niet voor jongeren geschikt. Czesław Miłosz is bijvoorbeeld van mening dat mensen onder veertig niet in staat zijn om de inhoud van deze roman te begrijpen (www 4). Ander feit dat gunstig voor de promotie van de roman in Polen werd, was de verfilming ervan die al twee jaren na de uitgave volgde. De regisseur was Andrzej Wajda, een beroemde Poolse Oskar winnaar.

Meisje niemand was dus een groot succes op de Poolse boekenmarkt. In 1994 won het een prijs van de IBBY (International Board on Books for Young People) in Polen en werd het boek van het jaar. In 1996 was het aan de derde uitgave toe. Het werd in veertien talen vertaald en verspreid op het gebied van West-Europa, Scandinavië, Engeland, Verenigde Staten, Canada, Australië, Brazilië en Nieuw Zeeland. Het werd een bestseller niet alleen in Polen maar ook in Duitsland, België en Nederland.

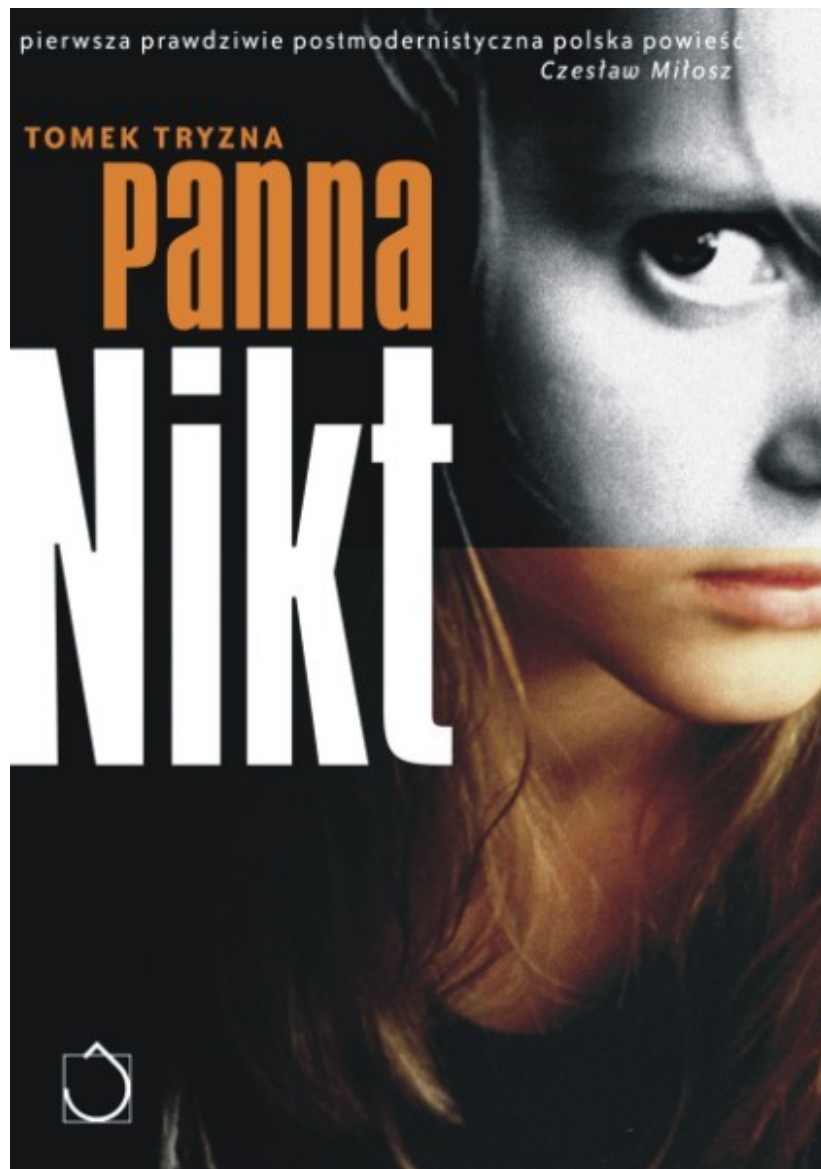
Naar het Nederlands werd *Meisje niemand* in 2003 door Karol Lesman vertaald. De recensies waren enthousiast, de citaten van het essay van Miłosz werden vaak vermeld. De recensenten van Bliplibion hebben geen probleem met de classificatie van het boek: ‘De auteur gebruikt de adolescentieperiode omdat deze als levensfase de meest duistere en chaotische is en dus het best model kan staan voor het leven als geheel’(www 6). Ze zijn tevens van mening dat de roman ‘een prachtige zedenschets van het bestaan in de Poolse provincie en een schrijnende beschrijving van het enorme verschil tussen arm en rijk in het huidige Polen’ bevat (www 6). Een recensie van *Meisje niemand* was ook te vinden op een website met een lijst met lesbische jeugdboeken. Toch werd er duidelijk in vermeld dat het geen jeugdboek is:

Eigenlijk geen jeugdboek, maar een geheimzinnige literaire roman over liefde en jaloezie tussen meisjes van 15, en over de dunne lijn die trouw van vals bedrog scheidt: Marysia verhuist van het Poolse platteland naar de stad en raakt bevriend met de gevaarlijke Kasia en Ewa. Twee maal tot over haar oren verliefd! (Het verhaal loopt heftig af.) (www 7).

Interessant in verband met het onderwerp van deze scriptie mag het feit zijn dat op de website van Anne Provoost ook een paar zinnen over de roman van Tomek Tryzna te lezen zijn. De Belgische schrijfster bewondert de stijl van het schrijven van Tryzna die

een indruk schept ‘alsof de gebeurtenissen onder je neus plaatsvinden’(www 1). Provoost plaatst *Meisje niemand* op haar website onder haar favoriete boeken.

Later, in 1996 heeft Tryzna samen met de uitgever van *Meisje niemand*, Ryszard Janikowski een kleine roman op de markt gebracht onder de titel *Siloam* (1998). Het werd wel naar het Nederlands vertaald maar het is niet met het succes van *Meisje niemand* te vergelijken. Mijn zoektocht op het internet leverde eigenlijk meer informatie erover in de Nederlandse dan in de Poolse bronnen. De Poolse bronnen vermelden alleen dat de roman niet interessant is. Volgende lange roman van de Poolse auteur – *Ga, heb lief* (2004) werd één jaar na de Poolse uitgave naar het Nederlands weer door Lesman vertaald. ter gelegenheid van de publicatie van het boek in Nederland kwam Tryzna naar Utrecht naar een ontmoeting met de lezers en de vertaler. De kwaliteit van de roman die sterk autobiografisch is, werd zowel in Polen als in Nederland vaak met *Meisje niemand* vergeleken en in beide landen geprezen.

Omslag voor de Poolse uitgave van *Meisje niemand*

3.2. Anne Provoost in het Poolse taalgebied en in Nederland

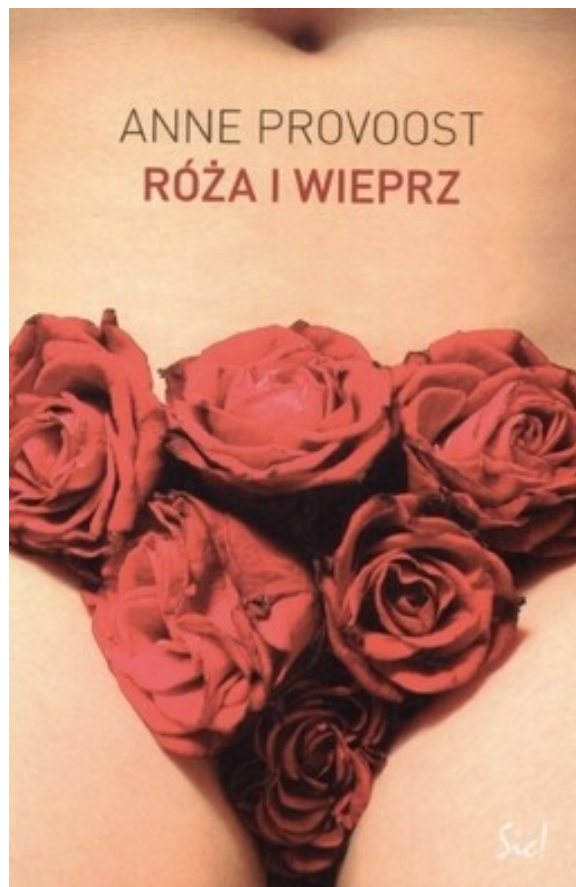
Toen *De roos en het zwijn* in 1997 uitgegeven werd, was Anne Provoost in het Nederlandse taalgebied reeds een beroemde jeugdboekenauteur. Ze heeft talrijke prijzen voor *Vallen* en *Mijn tante is een grindewal* gekregen. Voor *De roos en het zwijn* kreeg ze de Gouden Zoen – een prijs voor het beste literaire jeugdboek. De jury alsook andere critici in Nederland en in België onderstrepen dat de roman niet alleen voor adolescenten geschikt is. Anne Provoost is een heel ambitieuze auteur van jeugdliteratuur. De Gouden Zoen kreeg ze vooral voor de suggestieve stijl, taal, psychologische diepgang en beeldrijkmom (vgl. www 8). De roman werd dus bewust voor de adolescenten geschreven. Het werd echter, precies andersom dan in het geval van Tryzna, vaak als een

boek voor volwassenen beschouwd. Het is hoogstwaarschijnlijk resultaat van het feit dat Provoost van mening is dat adolescentenliteratuur niet makkelijk mag zijn. Volgens haar is het doel ervan om de jonge lezers in het lezen, kritisch beschouwen, van dwars kijken en ontwrichtend interpreteren te trainen in plaats van hen op te voeden (vgl. www 1).

De roos en het zwijn heeft ook de IBBY-prijs en de Boekenleeuw gewonnen. Er waren drie Nederlandse edities ervan. De roman werd in het Engels, Afrikaans, Frans, Spaans, Duits, Pools, Noors, Zweeds en Deens vertaald (de Macedonische vertaling is in voorbereiding). Het was in Polen de eerste roman van deze auteur die vertaald werd. Er zijn een paar recensies ervan op het internet te vinden. De stijl van het schrijven van Provoost werd met het proza van bekende Poolse schrijfster, Olga Tokarczuk vergeleken, vooral op basis van de magische elementen en de psychologische diepgang (vgl. www 9). Anne Provoost werd in Polen niet als een auteur van adolescentenliteratuur bekend en misschien daarom was het boek hier als geen jeugdroman bij de lezers geïntroduceerd. Reeds de keuze voor de gewaagde tekening op de omslag van de Poolse uitgave laat geen jeugdboek vermoeden. In *Gazeta Wyborcza* verscheen een artikel van Agnieszka Wolny-Hamkało, die de roman van Belgische schrijfster als feministisch beschouwt. Volgens haar kan *De roos en het zwijn* met een literaire tendens geassocieerd worden die in de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstond – de herschrijving van oude sprookjes uit feministisch standpunt (vgl. www 10). De roman kreeg wel veel positieve recensies maar het werd met geen prijs onderscheiden.

In 2006 werd *Vallen (Upadki)* als het tweede boek van Provoost in Polen uitgegeven. Het boek had zeer uitgebreide promotie op de radio en de boekenmarkt. In hetzelfde jaar werd nog *Mijn tante is een grindwal (Moja ciocka jest delfinem)* op de Poolse markt gebracht. Vandaag de dag is het boek eigenlijk nergens meer te kopen. Alleen over dit boek was er een duidelijke informatie te vinden dat het vooral voor adolescenten is bedoeld. Alle boeken van Anne Provoost werden naar het Pools door Jadwiga Jędryas vertaald. De Poolse vertaling van een volgende roman van de Belgische schrijfster, *De Arkvaarders* is nu in voorbereiding en zou binnenkort uitgegeven worden. Poolse boekenmarkt en de promotie van de boeken ziet echter een beetje anders uit dan in België. Vier boeken van één Belgische jeugdboekenauteur die in een korte periode in Polen worden uitgegeven, is heel veel. Misschien zou het feit dat er in Polen niet zo veel auteurs zijn die voor jongeren op zo'n ambitieuze manier schrijven en zulke moeilijke thema's raken, een verklaring van dit fenomeen zijn. Dit is echter alleen mijn

veronderstelling die door een breder receptie-onderzoek eventueel zou bevestigd moeten worden.

De omslag voor de Poolse uitgave van *De Roos en het zwijn*

4. Conclusies

De roos en het zwijn van Anne Provoost en *Meisje niemand* van Tomek Tryzna vertellen over meisjes die in vrouwen veranderen. In beide romans is een meisje van vijftien de protagoniste. De sfeer die in beide romans heerst is vergelijkbaar, vooral omdat de auteurs het karakter van de meisjes zo goed kennen. Tijdens de analyse van de vorm in hoofdstuk 2.3. concludeerde ik dat de stijl van het schrijven van Tryzna en Provoost vol van psychologische diepgang is. De ik-verteller is in beide gevallen ook het hoofdpersonage wat veroorzaakt dat de lezer kennis maakt met de innerlijke gedachten van de protagonisten. Zowel Tryzna als Provoost gebruiken het middel van de spiegel om te laten zien hoe de meisjes ontdekken dat ze volwassen worden. De hoofdpersonages beginnen na te denken wat te doen met de schoonheid, die hun opeens ten deel is gevallen en welke invloed ze op hun leven heeft.

De roos en het zwijn is een herschrijving van een oud sprookje – *De Schone en het Beest*. De sprookjesachtige sfeer is in het verhaal van de Belgische schrijfster goed merkbaar – er zijn elfen, bosgeesten en een magische spiegel; het verhaal speelt zich af in het verre verleden. De sprookjeswereld speelt ook een rol in het boek van Tryzna dat zich in de twintigste eeuw afspeelt. Marysia 'verandert' soms in een kwade koningin of een oude heks. Talrijke elementen uit het boek roepen associaties op met *Alice in Wonderland* van Lewis Carrol. Het volwassen worden wordt in beide romans met een bizar sprookje vergeleken dat een slechte afloop heeft. Het lijkt alsof de beide auteurs naar bovennatuurlijke middelen reiken om de adolescentie als een interessante maar ook uiterst ingewikkelde periode te laten zien.

Marysia en Rosalena zijn gelukkig zo lang ze kinderen blijven. In hun kindsheid leven ze ver van de stad en dicht bij de natuur. In beide romans wordt de stad heel negatief voorgesteld. De mensen daar zijn vooral verraderlijk, geslepen en oneerlijk. De bewoners van zowel Antwerpen als van Wałbrzych zijn tegen de hoofdpersonages van beide boeken vijandig gestemd. Het dorp daarentegen is in *Meisje niemand* een soort idylle en een plek waarin het meisje de personages uit de sprookjeswereld tegenkomt. Rosalena's gezin woont ergens in de bossen vlakbij Antwerpen. Het meisje associeert de natuur met veiligheid en aanwezigheid van boselfen en bosgeesten.

De romans vertellen over het vormen van eigen identiteit. De kenmerken van dit proces heb ik in hoofdstuk 1.2. onderzocht. Ze zijn in beide romans van toepassing. Rosalena en Marysia moeten zich van hun gezinnen afzetten maar het is zeer

problematisch voor ze want de gezinnen lijken ze heel erg nodig te hebben. Dit soort relaties komen in een zogenaamd kluwengezin voor. Beide hoofdpersonages voelen zich voor hun families verantwoordelijk. Marysia wil alles doen wat haar gezin en vrienden verwachten. Rosalena wil daarenboven zowel met haar vader alsook met haar geliefde zijn. De meisjes moeten moeilijke beslissingen nemen die met zekerheid niet iedereen content zullen maken. Ze vechten altijd met een schuldgevoel. Het is voor ze tragisch wanneer ze ontdekken dat er geen alleenzaligmakende oplossingen bestaan.

Tomek Tryzna en Anne Provoost hebben voor een vergelijkbare symboliek gekozen om het proces van volwassen worden te beschrijven. Beide personages moeten namelijk een kind opgeven. Rosalena verlaat haar eigen kind en gaat naar haar geliefde. Marysia doodt haar kleinste broertje voor wie ze als voor haar eigen kind zorgde. De hoofdpersonages kunnen niet langer kinderen zijn en om dat symbolisch te benadrukken is het broertje van Marysia, net als de dochter van Rosalena, geen gewone, doorsnee baby. Rosalena's kind wordt geboren met twee hoofden, als een dochter van de twee mannen van haar zusters. Marysia's broer is blind vanaf zijn geboorte. Bij veronderstelling dat de kinderen een weerspiegeling van de kinderachtigheid van de hoofdpersonen zijn, zou het betekenen dat Marysia en Rosalena niet langer kinderen mochten blijven. Beide romans hebben dus heel treurige afloop. Er worden geen makkelijke en afdoende antwoorden gegeven, er wordt niet verwezen naar de juiste oplossingen. Wat meer is, de consequenties van de keuzes die door het hoofdpersonages worden gemaakt, worden niet beoordeeld en vaak niet eens getoond.

Er zijn veel gelijkenissen te vinden op het niveau van de interpretatie van het proces van volwassen worden in de roman van de Poolse en van de Belgische auteur. De hoofdpersonages worstelen met soortgelijke moeilijkheden. De sfeer die in de boeken heerst, geschapen door specifieke stijlkenmerken en door verwijzingen naar bekende sprookjes, maakt de verbinding tussen twee romans nog sterker. Toen ik in hoofdstuk 1.3. *Meisje niemand* en *De roos en het zwijn* probeerde te classificeren kwam ik tot dezelfde conclusies in geval van beide boeken. Het gebeurt niet vaak dat een verhaal met een adolescent als protagonist nauwelijks aan jongeren wordt geadresseerd. De boeken raken moeilijke en ingewikkelde thema's aan en als zodanig kunnen ze niet eenduidig alleen als adolescentieromans worden geclassificeerd. In beide boeken wordt geen onderscheiding gemaakt tussen goed en kwaad. De lezer kan zich bovendien niet makkelijk met Rosalena of Marysia identificeren. Uit het traditionele perspectief bekeken, hebben de romans geen opvoedende waarde. Ze laten echter een inzicht in een wereld verkrijgen waar niets zwart

of wit is, in een wereld waar niet alles op een sprookjesachtige manier afloopt – in een wereld van de volwassenen. Beide boeken worden even graag door adolescenten als door volwassenen gelezen.

Een korte schets van de receptie van Tomek Tryzna en van Anne Provoost geeft een extra mogelijkheid om de twee romans en auteurs in verband te brengen. Tomek Tryzna had veel moeilijkheden voordat het hem lukte om *Meisje niemand* uit te geven want de uitgevers konden de lezersdoelgroep niet vaststellen. In Polen wordt deze roman vaak als een jeugdroman beschouwd, hoewel het niet de bedoeling van de auteur was. In Nederland werd het boek voor de volwassene lezer toegepast. Anne Provoost is een bekende jeugdboekenauteur dus het was in een zekere zin vanzelfsprekend dat haar volgende boek – *De roos en het zwijn* voor de jonge lezers was bedoeld. En zo was het in het Nederlandse taalgebied. In Polen was deze roman het eerste boek van deze schrijfster. Niemand associeerde Anne Provoost met adolescentenliteratuur en *De roos en het zwijn* werd hier dus als een boek voor volwassenen geclassificeerd. De classificatie van *Meisje niemand* laat zien dat de tendentie om de adolescentieliteratuur op een hoger niveau te brengen en met moeilijke thema's te verbinden ook in Polen van toepassing is. Aangezien de moeilijkheden met het uitgeven van het boek, mag gedacht worden dat deze tendentie juist met Tomek Tryzna in Polen werd begonnen. Aan de andere kant, werd hier de roman van Provoost nog als geen boek voor jongeren gezien, hoewel het hoofdpersonage vijftien is. De stijl van het schrijven van Provoost werd bovendien met de auteurs van ambitieuze proza voor volwassenen vergeleken. Als we de adolescentieliteratuur op een hoger niveau willen brengen, wordt dan automatisch de grens tussen adolescenten- en volwassenenliteratuur heel vaag. De problemen met classificatie dat *Meisje niemand* en *De roos en het zwijn* bevestigen aan de andere kant dat de boeken echte *cross-over* romans zijn.

Beide auteurs beschrijven de adolescentie als een rare en bijzondere periode, vol van verrassende verschijnselen en magie. Deze vergelijking laat niet alleen het proces van opgroeien in een bredere context zetten maar creëert ook een link tussen de Poolse en Nederlandse moderne literatuur. De hoofdpersonages van beide boeken gaan met elkaar in een multiculturele dialoog en klaarblijkelijk hebben ze voor elkaar veel begrip.

5. Bibliografie

Aken, Marcel van, Wim Slot, Jan de Wit 2004. *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HBuitgevers

Gorp, Hendrik van 1998. *Lexicon van de literaire termen: Stromingen en genres, theoretische begrippen, retorische procedes en stijlfiguren*. Groningen: Nijhoff

Herman, Luc, Bart Vervaeck 2001. *Vertelduivels. Handboek verhaalanalyse*. Nijmegen: Vantilt

Jessel, David, Anne Moir 1993. *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między kobietą a mężczyzną*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy

Provoost, Anne 1998. *De roos en het zwijn*. Amsterdam/Antwerpen: EM. Querido's Uitgeverij B.V.

Provoost, Anne 2005. *Róża i wieprz*, Warszawa: Wyd. Sic!

Swinnen, Aagje 2006. *Het slot ontvlucht. De 'vrouwelijke' Bildungsroman in de Nederlandse literatuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press

Tryzna, Tomek 1994. *Panna Nikt. Tajemnicza powieść o dojrzewaniu*. Warszawa: Jacek Santorski & CO Wydawnictwo

Tryzna, Tomek 1996. *Meisje niemand. Een geheimzinnige roman over het volwassen worden*. Breda: Uitgeverij De Geus

www1:

Website van Anne Provoost: biografie, recensies, interviews, vertalingen etc. op: <http://www.anneprovoost.be>. Geraadpleegd op: 13. 06. 2009

www 2:

Biografie van Tomek Tryzna op de website van de uitgeverij *Czarna Owca*: <http://www.jsantorski.pl/autorzy/tryzna.php?AS=Tomek%20Tryzna>. Geraadpleegd op 14.06. 2009

www 3:

Tomek Tryzna op de Poolse Wikipedia: http://pl.wikipedia.org/wiki/Tomek_Tryzna. Geraadpleegd op 14.06. 2009

www 4:

Essey van Czesław Miłosz over *Meisje niemand* van 1994 op: http://czytelnia.onet.pl/0,1206703,do_czytania.html. Geraadpleegd op 14.06. 2009

www 5:

Recensies van *Meisje niemand* op de Poolse Wikipedia: http://pl.wikipedia.org/wiki/Panna_Nikt. Geraadpleegd op 14.06.2009

www 6:

Ted Leijendekker: *Biblion* – recensie van *Meisje niemand*:

http://www.bol.com/nl/p/boeken/meisje-niemand/666823000/index.html#product_description.

Geraadpleegd op 14.06.2009

www 7:

Recensie van *Meisje niemand* op een website van *Boekhandel Vrolijk*:

<http://www.vrolijk.nu/boeken/jeugd-lesbisch.html>. Geraadpleegd op 14.06.2009

www 8:

Opinie van de *Gouden Zoen* jury over *De roos en het zwijn*:

<http://www.leesplein.nl/assets/juryrapporten/zoen-goud-1998.html>. Geraadpleegd op 14.06.2009

www 9:

Daga Gorczyńska: recensie van *De roos en het zwijn* op de website van *Merlin*:

http://merlin.pl/Roza-i-wieprz_Ane-Provoost/browse/product/1,408579.html#fullinfo.

Geraadpleegd op 14.06.2009

www 10:

Agnieszka Wolny-Hamkało: *Bestia Feministek* – artikel in *Gazeta Wyborcza* toegankelijk

op:

<http://wyborcza.pl/1,75517,2838960.html>. Geraadpleegd op 11.03.2009

www 11:

Tomek Tryzna over *Taniec w skorupkach*:

<http://www.biblionetka.pl/book.aspx?id=78968>. Geraadpleegd op 14.06. 2009

www 12:

Tomek Tryzna over *Meisje niemand*:

http://czytelnia.onet.pl/0,1206701,do_czytania.html. Geraadpleegd op 14.06. 2009

www 13

Interview met Tomek Tryzna uit *Gazeta Wyborcza*, toegankelijk op:

<http://wyborcza.pl/1,75475,1544576.html>. Geraadpleegd op 14.06.2009